

STOA MANTIĞI VE FÂRÂBÎ'YE ETKİSİ
Dr. İbrahim Çapak, Araştırma, Ankara 2006, 208 s.

*Nazım HASIRCI**

Stoacılar, mantığı düşünce sistemlerinin bir parçası kabul ederek yaptıkları çalışmalarla, mantığa büyük katkıda bulunmuşlardır. Yazar, eserinde Stoacıların mantık anlayışlarını, Aristoteles'ten ayrıldıkları yönlerini ve Fârâbî (870-950) mantığını inceleyerek, Stoa mantığı ile Fârâbî mantığı arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Kitap önsöz, giriş, üç bölüm, sonuç, bibliyografya ve indexten oluşmaktadır.

Yazar, *girişte* Stoa Okulu ve Fârâbî'yi tanıtmıştır. Stoa Okulu M. Ö. IV yüzyılın sonlarına doğru Zenon (336-264) tarafından kurulmuş ve miladi II. yüzyıla kadar etkisini sürdürmüştür. Bu okulun mensupları, Yunancada Stoa Poikile denilen yerde ders yapmalarından dolayı Stoa ismini almışlar, Müslümanlar da bu düşüncenin temsilcilerine Rivâkiyye demişlerdir. Eski, Orta ve Son Stoa olmak üzere üç döneme ayrılan Stoacılar, felsefeyi mantık, fizik ve ahlak şeklinde üçe ayırmışlar (s. 14), etkili oldukları üç dönem boyunca da ahlak, adalet ve erdem esaslarına dayanmışlardır. Yazar, Stoacılarla ilgili açıklamalardan sonra Fârâbî'yi tanıtarak, Fârâbî'nin mantığı sadece bir "alet ilmi" olarak değil, aynı zamanda bağımsız bir ilim olarak da kabul ettiğini ifade etmektedir. Yazar, Fârâbî'ye Muallim-i Sani dendiğini hatırlatarak onun, İslam dünyasında ilk defa sistemli bir mantık külliyatı ortaya koyduğuna yer vermektedir.

Kitabının *birinci bölümünde* Stoa mantığını inceleyen yazara göre, Stoacılar, felsefeyi "ilahî ve insani olan şeylerin bilinmesidir" şeklinde

* Dr., Dicle Ü. İlahiyat F.

tanımlayarak, onu canlı bir varlığa benzetmişlerdir. Stoacılar bu canlı varlığın kemik ve sinirlerini mantığın, etli kısımlarını ahlakın, ruhunu ise fiziğin oluşturduğunu söylemişlerdir (s. 25). Bu üç bilim dalı bilinmesizin davranışların doğru bir şekilde yönlendirilemeyeceğini ileri süren Stoacılar, mantık eğitimini zorunlu görmüşlerdir.

Stoacıların, Aristoteles'in aksine, mantığı felsefe için bir araç değil, felsefenin bir parçası olarak kabul ettiklerini belirten yazar, kitabında Stoacıların en orijinal yanlarından biri olarak, konuşulan kelimelerin anlamına gelen "lekton teorisi"ni göstermektedir (s. 35). Lekton, anlamın niteliğini açıklamakta olup anlam bilimiyle yakından ilişkili bir kavramdır. Stoacılar bu teoriye paralel olarak mantığı, retorik ve diyalektik olmak üzere ikiye ayırırlar. Ayrıca onlar "kirter teorisi" ile de bilgi teorilerini oluşturmuşlardır. Zihni boş bir kâğıt parçası olarak düşünen Stoacılar, algıların belleği, bellekte birçok olayın tekrarının tecrübeyi, tecrübenin de kavramları meydana getirdiğini belirtirler. Yazar bu hususları ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra kavram, kategoriler, önerme, akıl yürütme ve dilemler şeklinde Stoa mantığını ele alarak, Stoacıların Aristoteles'ten ayrıldıkları yönlerine dikkat çekmiştir. Yazara göre Stoacılar en çok önerme konusu üzerinde durmuşlardır (ss. 57-74). Aristoteles kavramsal çıkarımı benimserken, Stoacılar önermesel çıkarımı kabul etmişlerdir. Stoacılar basit önermeleri bir takım bağlarla birleştirerek sayısı binlere ulaşan önermeler elde etmişler, Aristoteles'in hiç ilgilenmediği şartlı önermeleri titizlikle incelemişlerdir. Onlar şartlı önermelere dayalı olarak, önceliği yüklemli kıyas, tüme varım ve analogiye değil, şartlı akıl yürütmeye vermişler ve onun yegane akıl yürütme metodu olduğunu iddia etmişlerdir. Yazar, birinci bölümün sonunda Stoacıların sistemlerinin gereği olarak dilemlere ayrı bir önem verdiklerini belirterek bu hususta çeşitli örnekler vermektedir.

Kitabın *ikinci bölümünde* Fârâbî mantığını inceleyen yazar, Fârâbî'nin mantığa bazen bilim bazen de sanat dediğini belirterek, onun mantık hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirmektedir; mantık, "hataya düşmenin mümkün olduğu bütün konularda, düşünce kuvvetini doğru yöne sevk eden, akılla çıkarılmaktan ibaret olan bütün konularda hatadan koruyacak her şeyi öğreten bir sanattır" (s. 90). Fârâbî'ye göre mantık, kesin bilgi ile kesin olmayan bilginin ayırt edilmesine katkıda bulunur. Ayrıca Fârâbî, "dilbilgisinin dil yanındaki yeri ne ise, mantık ilminin de akıl yanındaki yeri odur" diyerek mantığın önemine dikkat çeker. Yazar Fârâbî'nin mantığı

sekiz bölümde ele aldığını ve mantığın asıl gayesinin burhan olduğunu zikreder. Yazara göre, Fârâbî'ci bir bilgi teorisinin hem başında hem de sonunda mantık vardır. Çünkü mantık, doğru bilgi elde etmeye sevk ettiği gibi, elde edilen bilginin doğruluğu ve kesinliğinin de ölçüsüdür (s. 97). Fârâbî'nin bilgi teorisini inceledikten sonra, yazar kavram teorisinden başlayarak Fârâbî mantığını ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve özgün yanlarını ortaya koymaktadır. Bu incelemede, bugün sahip olduğumuz klasik mantığın konularının tespitinde, işleyiş biçiminde, kısacası mantığın bütün yönleriyle ele alınışında Fârâbî'nin büyük katkısının olduğunu görmek mümkündür.

Yazar kitabın *üçüncü bölümünde* ise, Stoacılığın İslam dünyasına girişini ele alarak, Stoa mantığı ile Fârâbî mantığını karşılaştırmakta, Stoacıların Fârâbî'ye muhtemel etkilerini incelemektedir. Stoacıların esrelerinin Arapça'ya çevrilip çevrilmediği konusunda net bir bilginin mevcut olmadığını belirten yazar, İslam dünyasında Meşşailik gibi Stoacılığın da mevcut olabileceği yönündeki tartışmalara değinerek, Stoacıların ahlak, mantık ve fizik konularında bazı Müslüman düşünürleri etkilemiş olabileceğini belirtmektedir (s. 163).

Bu genel bilgilerden sonra Stoa ile Fârâbî'yi karşılaştıran yazar, şu hususlara dikkat çekmektedir; Stoacılar mantığı felsefenin bir bölümü olarak kabul etmektedirler, Fârâbî de eserlerinde bu görüşe benzer fikirler ileri sürmektedir. Mantığın amacı, işlevi ve bilgi teorisi konularında Stoacılar ile Fârâbî arasında bir takım paralellikler kurmak mümkündür. Fakat beş tümel ve kategoriler konularında Fârâbî ile Stoacılar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Fârâbî'nin, tasavvur ve tasdik ayırımında Stoacılar tarafından etkilendiği gözlenmektedir. Her iki tarafta önermeyi aynı şekilde tanımlarken, şartlı önermelerin ele alınması ve incelenmesinde Stoacı mantıkçıların Fârâbî üzerinde önemli ölçüde etkili oldukları gözlemlenmektedir. Stoacılar, Aristoteles karesindeki önermelerin karşı olumlarını işlemezlerken, Fârâbî bu konuyu ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Fârâbî'nin kıyasın üç şekli, tümevarım ve analogi üzerinde titizlikle durmasına karşın, Stoacılar bu akıl yürütme türlerine gerekli önemi vermemektedirler. Şartlı kıyaslarda ise Stoacıların Fârâbî'ye ciddi bir şekilde nüfuz ettiklerini söylemek mümkündür.

Kitabının sonunda Fârâbî'nin, mantığın bazı konularında Aristoteles ve Stoacılar tarafından etkilendiğini, ancak onları hiçbir zaman olduğu gibi kopya

etmediğini söyleyen yazar, Fârâbî'nin, Aristoteles ve Stoacıların görüşlerinden de faydalanarak, bazen de onlara zıt görüşler ileri sürerek orijinal çalışmalar yaptığını, bu nedenle de İslam dünyasının dolayısıyla da orta çağın en önemli mantıkçısı olduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak yazar, bu çalışmasında, adından hep bahsedilen ancak yetersiz bilgilerle sınırlı kalınan Stoa Okulu ve mantığı hakkında doyurucu bilgi elde etmemize imkan sağlamakta, Muallim-i Sani'nin mantığını inceleyip Stoacılarla karşılaştırmakta, böylece bugün sahip olduğumuz klasik mantığın nasıl teşekkül ettiğini açıklayarak, hem mantığın kendisine hem de mantık tarihine güçlü bir ışık tutmaktadır. Ayrıca yazar, konusu itibarıyla ülkemizdeki nadir çalışmalardan birisini meydana getirerek, önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

MANTIK YANLIŞLARI

Prof. Dr İbrahim Emiroğlu, Elis Yayınları, Ankara, Şubat 2004, 238s.

*İbrahim ÇAPAK**

Gâyesi, “kurallarına uyulduğunda zihni, yanlışla düşmekten korumak” olan mantık ilminde “**yanlış**” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Tanıtmaya çalışacağımız bu eser, “Yanlış nedir?”, “Hangi sebeplerden dolayı yanlışla düşmekteyiz?”, “Zihin mantık kurallarını sıkça ihlal etmekte midir?”, “En çok işlenen yanlış türleri nelerdir?”, “Bu yanlışlardan nasıl korunabiliriz?” gibi soruların cevabını arayan çok önemli bir eserdir. Bu soruların cevaplarının ilmi ve pratik sahada öneminin yanı sıra, Türkiye’de bunlara yönelik herhangi bir çalışmanın olmayışı çalışmayı daha da önemli kılmaktadır.

Mantık yanlışlarını konu edinen bu eser bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında yazar, mantık ve yanlış kavramlarının kısaca anlamlarını verdikten sonra, mantıkta yanlışları ele almanın önemi üzerinde durmaktadır. Yazar, yanlışla hakim olmak ve onu önlemek için, yanlış çeşitlerini, yanlışla sevk eden nedenleri ve bunlara karşı korunma yollarını bilmenin gerekliliğini vurgulayarak, yanlışın ne olduğunu, mantıkta yanlışlara eğilmenin önemini ve mantıkta yanlışların ele alınışını incelemektedir. Yazara göre başta Fârâbî olmak üzere bazı İslam mantıkçıları, mantık yanlışlarını bilmenin önemini ve yararını, beş sanattan biri olan mugalata’yı ele alırken vurgularlar. Mantık yanlışları ile ilgili neredeyse bütün mantık kitaplarında yer alan “Bu tür fasit delilleri bilmenin en büyük faydası, onları bilip onlardan sakınmaktır” ifadesine dikkat çeken yazar, yanlışları iyi tanımanın gerekliliğine vurgu

* Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F. capakibrahim@hotmail.com

yaparak yanlışlıkları bilmenin yararlarını maddeler halinde sıralamaktadır. Mantıkçıların yanı sıra ahlakçıların ve psikologların da “yanlışlar”la uğraştıklarına dikkat çeken yazar, mantık eserlerinde yanlışların “sahte deliller” ve “hataya düşmeyi mümkün kılan yollar” başlıklarının yanı sıra başka şekillerde de ele alındığını ifade etmektedir. Belli başlı yanlışların mantıkta ilk olarak Aristoteles tarafından tespit edildiğini zikreden yazar, Aristoteles’in bunu, *Organon*’un VI. kitabı olan *Sofistik Çürütmeler* (Kitabu’s-Sûfistaiyye) adlı eserinde incelediğini dile getirmekte, ayrıca bu kitabın içeriği ile ilgili önemli bilgilere yer vererek Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd ve Tûsî’nin yanlışları ele alırken temelde Aristoteles’e dayandıklarını ifade etmektedir. Yanlış düşme nedenlerini, sübjektif nedenler, harici nedenler ve mantığı bilmemek yahut onun kaidelerine uymamak şeklinde sıralayan yazar, bunları ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Yazar, “Biçim Yanlışları” başlığını taşıyan *birinci bölümde* biçim yanlışlarını ana hatlarıyla inceleyerek, mantıkçıların bu yanlışlara fazla değinmediklerini ifade etmektedir. Yazar, mantıkta biçim (suret) ve içerik (madde)’ten neyin kastedildiği üzerinde durduktan sonra, biçim yanlışlarının ne olduğunu ve nasıl yapıldığını birçok örnek vererek açıklamaktadır. Yazar, bu bölümde kıyas kurallarını ihlalden doğan yanlışları ele alırken kıyas kurallarını maddeler halinde vermekte ve bu kurallara uyulmamasından doğan yanlışların çoğunu “dağıtılmamış terim yanlışı” olarak görmekte, bunların her birini farklı örneklerle izah etmektedir. Ayrıca yazar, kıyasın şekillerine ait sonuç verme şartlarının ihlal edilmesinden doğan yanlışları açıklamak için kıyas şekillerini izah ederek her birine ayrı ayrı örnekler vermektedir. Daha sonra yazar, şartlı kıyaslarda yanlış konusunu ele almakta, bu tür kıyaslarda yanlışın “mukaddem”i onaylamama, “tâli”yi onaylamama, şartlı olan döndürme ve bir alternatif iddia etme esnasında ortaya çıkabileceğini ifade ederek, bunların her birine örnekler vermekte ardından da “kıyas-ı müsavat”ta yanlışın nasıl oluşabileceğini izah etmektedir.

“İçerik Yanlışları” başlığını taşıyan *ikinci bölümde* geleneksel olarak tanınan içerik yanlışları incelenmektedir. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan içerik yanlışlarının tümünü tam bir bütünlük içinde ele almanın zor olduğunu ifade eden yazar, bu bölümde, mantık eserlerinde geçen ve yanıltıcı gücü kuvvetli olan içerik yanlışlarını incelemeyi hedeflemektedir. Kıyasın içeriğinin, kıyasta kullanılan önermelerin özsel gerçekliği ve nesnel değeri olduğunu dile getiren yazar, içerik yanlışlarını lafız ve mana yanlışları başlıkları altında

incelemektedir. Lafız yanlışlarının hukuk, politika, reklamcılık gibi alanlarda sıkça kullanıldığını ifade eden yazar, “Lafız Yanlışları” başlığı altında eşsesli lafız, belirsizlik, terkip, taksim, noktalama-vurgu ve ifade yanlışları üzerinde durmakta, bunların her birini örneklerle açıklamaktadır. Müellifimize göre mana yanlışları, çok farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Mesela ilintisel olanın özsel olanın yerine alınması, sonucun öncüllerin biriyle aynı olması, cinse türün hükmüyle hükmedilmesi, kesin olmayan hükmün kesinmiş gibi kullanılması vb. şekillerde yapılan; doğru önermeye benzeyen yanlış önermelerin kullanılmasından veya öncüllerin yanlış sonuç çıkacak şekilde haksız ilişkiye sokulmasından dolayı ortaya çıkan yanlışlar bunlardan bazılarıdır. Yazar mana yanlışlarını ilintisel olanı özsel olan yerine alma, mutlak olarak söyleneni bazı kayıtlamalarla söyleme, tartışılan konuyu bilmeme veya bilmezlikten gelme, ispat edilecek olanı delil yerine alma, aksini gerekli görme, neden olmayanı neden olarak ele alma, birden çok konunun tek konu gibi sorulması, nakil ve konunun varlığını gözetmeme başlıkları altında detaylı bir şekilde incelemektedir.

Yazar, *üçüncü bölümde* biçim ve içerik yanlışları dışında kalan yanlışları “Diğer Yanlış Çeşitleri” başlığı altında ele almaktadır. Bu bölümde ele alınan yanlışların birçoğu ikinci bölümde ele alınan temel içerik yanlışlarının daha özel bir şekilde ortaya çıkarılmış türleridir. Bunların çoğu, İslam mantıkçılarının eserlerinde yer almayan, ama temelde ikinci bölümde incelenen yedi temel içerik yanlışına dayanan ve pratik hayatta sıkça karşılaşılan yanlışlardır. Yazara göre bunlar delil gibi ileri sürülmekteyseler de o nitelikte olmayan, gerçek delil olma vasfını taşımayan yanlış veya eksik delillerdir. Yazara göre İslam mantıkçıları, Aristoteles’i izleyerek, ikinci bölümde sıralanan lafız ve mana yanlışları üzerinde durmuşlar, bunların dışında kalan yanlış çeşitlerinden fazlaca bahsetmemişlerdir. Bu son bölümde, daha ziyade Batılı mantıkçıların kitaplarında yer alan ve önceki bölümlerde işlenmeyen bir kısım yanlışlar kısaca tanıtılmaktadır. Bunlardan bir kısmı içerik yanlışlarının bir uzantısı, bir kısmı hüküm yanlışlığı, bir kısmı da mantık yanlışlarından ziyade tutum yanlışlığı (hatası) görünümündedir. Bu bölümde ele alınanların çoğu, pratik hayatta düşülen yanlışların neler olduğunu hatırlatması bakımından önemlidir. Yazar, bunları konuduşuluk yanlışlığı, uydurma delil yanlışlığı, gelişigüzel kurulmuş eksik delil yanlışlığı ve yanlış zan yanlışlığı ana başlıkları altında bir çok yanlış alt başlıklarıyla ve anlaşılır örnekleriyle birlikte okuyucuya tanıtmaktadır.

Sonuç kısmında yazar, mantık yanlışlarının, insanları mantıksal olarak doğru düşünme tarzından alıkoyan, mantık bakımından kusurlu, eksik veya yanlış olan deliller olduğunu ifade etmekte; bunların, aslında doğru olmadığı halde yanıltıcı ve aldatıcı deliller olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle yazar, mantıkta bu tür delillerin kuruluş gayelerini, çeşitlerini ve tuzağına düşmemek için bunlardan korunma yollarını bilmenin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca yazar, çeşitleriyle birlikte konudışılık ve uydurma delil yanlışlarının günlük hayatta da sıkça yapılan yanlışlar olduğuna dikkat çekmekte, mantık yanlışlarının genel olarak değerlendirildiğinde ne gibi özellikler taşıyabileceklerini maddeler halinde sunmaktadır.

Mantık yanlışlarını ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyan yazar, bu çalışmasıyla felsefe ve mantık alanında son derece önemli olan bir konuyu incelemiştir. Türkiye’de benzer bir çalışma olmadığından bu eser sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca mantık yanlışlarının çoğu, Latince özel adlarıyla tanınmaktadır. Bu çalışmada Latince adlarıyla tanınan yanlışların, Türkçe karşılıklarının verilmesi, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu çalışma, yıllardır üniversitelerde mantıkla ilgili dersler veren ve bu alanla ilgili bir çok çalışması olan, bir uzman tarafından gerçekleştirildiği için, mantık ve felsefenin yanı sıra diğer bir çok alan için de büyük önem arz etmektedir.

TARİH DÜŞÜNCEİ III, TARİH FELSEFESİNİN OLUŞUMU
Ayhan Bıçak, Dergah Yayınları, İstanbul 2004, 309s.

*Semabat ÖZGENÇ**

Ayhan Bıçak'ın *Tarih Düşüncesi* başlıklı çalışma dizisinin üçüncü cildini oluşturan *Tarih Felsefesinin Oluşumu* adlı eser, *Tarih Düşüncesinin Oluşumu* ile *Felsefe ve Tarih* çalışmalarının bir devamı olarak ortaya çıkmış. Eser modern tarih düşüncesine yöneliyor, tarih düşüncesinin köklerini, Yeniçağ Avrupa Medeniyeti'nin oluşumunda tarih düşüncesinin yerini, sözü geçen medeniyetin oluşturduğu değerleri ve bu medeniyetin gelecek dönemde hangi yönde gelişeceğini araştırmaya çalışıyor. Eser giriş bölümünü takip eden sekiz bölüm ve sonuç kısmından oluşuyor. Birinci bölüm *Hıristiyan Tarih Anlayışı'na ayrılmış*. İkinci bölümde *Tarih Felsefesinin Gelişimi* izah ediliyor. Üçüncü bölüm *Tarih Düşüncesinin Bilimselleştirilmesi*, dördüncü bölüm ise *Wilhelm Dilthey'in Tarih Anlayışı'na ayrılmış*. Beşinci bölüm *Tarihsiciliğin Ortaya Çıkardığı Sorunlar*, altıncı bölüm *Tarih Araştırmalarındaki Yöntem Sorunu*, yedinci bölüm *Tarih ve Zaman*, sekizinci bölüm *Siyasal Yapının Oluşumu* başlığını taşıyor. Eser sonuç kısmıyla tamamlanıyor.

Yazar *Giriş Kısmını Varoluş ve Tarih, Tarih Tanımları ve Tarih Felsefesi* başlıklarıyla sunuyor. *Varoluş ve Tarih* başlığı altında medeniyetlerin özsel konumları açısından önem arz eden tarih anlayışı medeniyetlerin varoluşları ile ilişkilendirilmeye çalışılıyor. Bıçak modern Avrupa medeniyetinin diğer toplumlar üzerine dayattığı dünya görüşünün bu toplumlarda oluşturduğu kimlik sorunları bağlamında tarih anlayışının önemine vurgu yapıyor. Tarih-insan ilişkisi bir anlamda varoluşun simgesini taşıyor. İnsanların oluşturup

* İst. Ü. SBE Felsefe ve Din Bilimleri ABD Doktora öğr., s_ozgenc@hotmail.com.

medeniyetlerin sınırları içinde anlam kazanan varoluş unsurları diyebileceğimiz kurumlar toplumların, dolayısıyla da insanların sahip oldukları kimliklerinin birer taşıyıcısı konumundalar. Medeniyetler arası ilişkilerde alış-veriş ilişkisine değinen yazar, üreten ve tüketen toplumlar örneğini vererek bir kültürün diğer bir kültür üzerindeki etkisinin hangi yollardan gerçekleştiğini izah etmeye çalışıyor. Tarih, kimliğini bulma yolundaki her bir toplum için bir başvuru kaynağı olarak beliriyor. Yazar **Tarih Felsefesi** başlığı altında tarih felsefesini *insanın geçmişinin hangi temeller üzerine oturduğunu ve amacının ne olduğunu belirleme kaygısından ortaya çıkan sistematik düşüncelerin ya da teorilerin genel adı* olarak tanımlıyor. Kavramın 18. yüzyılda kullanılmaya başlanılan, fakat tarih düşüncesinin kültürle birlikte ortaya çıkmış insanın varoluşuna dair sorularıyla oluşmuş bir düşünce biçimi ve bilgiler bütünü olduğuna işaret ediyor. Felsefenin tarih düşüncesinin gelişimine getirdiği katkı ise geçmişle ilgili bu bilgilerin güvenilirliği noktasında olmuştur. Felsefe bu bilgilere nasıl güvenileceğini sormuştur. Dinler ve özellikle de tek tanrılı dinler bu düşünce sisteminin içine insanlık düşüncesini ilk insan fikriyle eklemiştir. 18. yüzyılda ortaya çıkan Tarih Felsefesi kavramı insanın tarihine eleştirel bakışı ele almış tarihin anlamını sorgulamıştır. Yazar tarih düşüncesi ile tarih felsefesi arasındaki farkın tarih felsefesinin eleştirel ve sistematik tutumu olduğunu ifade ediyor. Tarih-varoluş ilişkisinin medeniyetlerin oluşumundaki etkilerine vurgu yapan yazar birinci bölümden itibaren bu ilişkiyi göstermeye çalışıyor.

Birinci bölüm **Hıristiyan Tarih Anlayışı** başlığını taşıyor. **Yeniçağa Giden Yol** alt başlığı Hıristiyanlık dini ve bu dinin batı düşüncesi üzerindeki etkisine değiniyor. **Evren Tasavvuru** isimli alt başlıkta evren tasavvurunun kilise bağlamında gelişirken, **Tarih Düşüncesi** alt başlığında bu dünya görüşü çerçevesinde tarihe bakışın nasıl şekillendiği ifade edilmeye çalışılıyor. Yazar Hıristiyanlığın tarihsel bir din olduğunu ve merkezinde de İsa'nın olduğunu ve bunun tarihe bakış ve hakkındaki çalışmalara kutsiyet ve gaye kazandırdığını ifade ediyor. Bıçak, Hıristiyan tarih anlayışını gayeli olması, İsa'nın, merkezine yerleştirildiği ebediliği elde etme süreci, geçmişte olan her şeyin şu anda yaşanıyor kabul edildiği şu andan ibaret olan zaman algısı, süreklilik ve çizgisel bir yapı arz etmesi, insanlığı sürekli bir gelişme içerisinde görmesi özellikleriyle özetliyor. Gayeli tarih anlayışı sonlu bir tarih algısını da gerçekleştirmiştir. **Tarih Yazıcılığı** alt başlığı bu faaliyetin amacını izaha yönelik, Hıristiyanlık dininin geçmişe bakışı kurtuluş ilkeleriyle bağlantılı olarak gelişmiştir. Tarihçilerin işi Tanrının işlerini

anlatmak olarak anlaşılmıştır. Ortaçağ sonrası dönemde Tanrı merkezli tarih anlayışı insan merkezli bir anlayışa kaymıştır. **Siyasi ve İktisadi Yapı** alt başlığı dünyevi otorite ile tanrısal otorite ilişkisinin kilise tarafından nasıl oluşturulduğunu inceliyor. Kilisenin manevi üstünlüğü toplumsal kurumlar üzerinde etki sağlamaya başlamasıyla birlikte bir dönüşüme girmiştir. Toplum feodal bir yapıya sahip olmuştur. Yazara göre Ortaçağ insanı kilise-siyaset-iktisat ilişkisinin getirdiği sonuçlarla bağlantılı olarak, korku ve umutsuzluk içinde yaşamış, rönesans ise buna bir çare olmuştur. Bir sonraki bölümde Rönesansla birlikte bu durumun nasıl bir dönüşüm içine girdiği ifade ediliyor.

İkinci bölüm **Tarih Felsefesinin Gelişimi** başlığını taşıyor. Bu bölüme yazar yeniçağ evren tasavvurunu özetleyerek başlıyor. Yeniçağ Avrupa medeniyetini ortaçağ Hıristiyan medeniyetinin devamı olarak gören yazar, yeni dönemde gelişen evren tasavvurunu da eskinin bir dönüşümü olarak yorumluyor. Bu bağlamda evren, insan, siyaset, iktisat anlayışları üzerinden dönüşümü izah ediyor. **Rönesans ve Reform** alt başlığında yazar eskiyi okumada değişen metotta tarihi bir sanat olarak icra etme yöntemi tercih edildiğini, insanı merkeze alan tarih anlayışının bir anlamda insanın iyi ve kötü karşısındaki davranışlarının tespit edildiği bir saha olarak anlaşıldığını belirtiyor. **Reform** alt başlığında özgür düşünce hareketinin sonuçlarını, kilise siyaset ilişkilerinin değişmesi ve kiliseye olan tavrın farklılaşarak dini konuların incelenmesinin getirdiği sonuçlar açıklanıyor. Tarihi belirleyen din yorumu yerini özgürlükçü yorumlara bırakmış, tarihin ideolojik yorumu ise farklı bir şekilde devam etmiştir. **Descartes: Modern Dönemin Başlangıcı** alt başlığında yazar Descartes'le birlikte değişen doğa anlayışını ve bunun tarih araştırmalarına getirdiği değişimi ele alıyor. Tarihin problemleri de doğa biliminin problemleriyle benzerlik taşıdığı fikri tarihçileri tarihsel olaylara doğa biliminin yöntemleriyle bakmaya yönlendirmiştir. **Aydınlanma** alt başlığı dönemin doğa bilimlerine has şüpheli yaklaşımın ışığında gelişen bir sürecin anlatımını içeriyor. Bu dönemde kültür alanı da aklın yöntemleriyle incelenmeye çalışılmıştır. Tarihçi, Tanrı'nın belirlediği planı ortaya çıkarmaya değil var olan olguları incelemeye yönelmiştir. Tarih, önceki dönemlerde anlaşıldığı gibi bir süreç olma özelliğinden çıkmıştır. Rasyonalist okul akla verdiği değerle onu doğaüstü unsurlardan üstün tutmuş, insan zihninin farklılaşmasını yaşam şartları ve sosyal çevre ilişkisinde değerlendirmiştir. Aydınlanma döneminin eleştirilerine maruz kalan tarih yepinin değer kazandığı, iyi olarak görüldüğü

bir düşünce zemininde yük olarak telakki edilmiştir. Bu dönemin farklı yorum ve eleştirileri karşısında tarihçilik bir bunalım içine girmiştir. **İngiliz Okulu** alt başlığında yazar aydınlanma düşüncesinin önemli temsilcilerinin felsefi görüşlerini ve tarih düşüncesine olan katkılarını inceliyor. Bu okulun mensupları bilgi teorilerinde metafizik sorulardan uzak durmuşlardır. İlk olarak okulun temsilcilerinden John Locke'un görüşlerini değerlendiren yazar, filozofun bilgi, toplum, devlet, ahlak görüşlerini ele alıyor. Locke, doğru bilginin elde edilmesinde kullanılması gerekli yöntemi *tarihsel açık yöntem* olarak belirlemesi tarihi bir başvuru kaynağı olarak gördüğü yönünde bir yoruma götürüyor. Değerlerin ortaya çıkış şekillerinin tarihteki kaynaklarına gidilerek bulunabileceğini savunan Locke doğal duruma dair gözlemlere yönelerek değerlerin tespit edilebileceğini iddia etmiştir. İngiliz okulunun diğer bir ismi Hume'a göre insan bilgisi tecrübelerle dayalı olarak birikimsel bir yapı arz etmektedir. Tarih de bu yapıyı ortaya koymaya çalışıyor olması açısından değerlidir. Hume kendinden önceki geleneksel tarihçiliği belgelenmesi imkânsız bilgiler ışığında geliştiği için belgelere şüpheci yaklaşır. Hume bu maksatla olayları neden sonuç ilişkisinde değerlendirmiş metafizikten uzak, faydacı ve akılcı bir yöntemle hareket etmiştir. Diğer bir isim olan Giambattista Vico tarih bilgisinin yöntemini geliştirmeye, tarihi bir bilim olarak sunmaya çalışmıştır. Vico insanı merkeze alarak tarihi yapanın insan olduğunu, dolayısıyla tarihi bilebileceğini ifade eder. Vico, tarihçinin çalışma ilkelerini belirler. Voltaire ise dine karşı olan tavrı ile öne çıkmış, ilerleme fikrini savunmuştur. Ona göre tarihçinin görevi olayların arkasındaki gizli kanunu bulmaktır. Tarih de doğa gibi yasalara sahiptir. Dolayısıyla tarihe doğa biliminin şüpheci ve empirik bakışıyla bakılmalıdır. **Romantizm alt** başlığında yazar aydınlanma sonrası tarih düşüncesinin romantiklerle nasıl genişlediğini kısaca özetliyor. Dönemin genelleştirme çabası sonraki dönemlerde tarih metafiziklerinin çıkmasında etkili olmuştur. **Yol Ayrımı** başlığı kilise ile felsefenin yeni dönemde ayrıştıkları noktaları özetle göstermeye çalışıyor. İki grup arasındaki en önemli ayrışma alanı hakikat anlayışı üzerinden gerçekleşmiştir.

Üçüncü bölüm **Tarih Düşüncesinin Bilimselleştirilmesi** başlığını taşıyor. Yazar **Geleneksel Tarihçilik** alt başlığında Sümer ve Mısır gibi devletlerde başlayıp 19. yüzyılda bilimsel tarihçiliğin başlamasına kadar devam eden sürecin Geleneksel Tarihçilik dönemini oluşturduğunu ifade ediyor. Bu dönemde din etkindir. Yeniçağda ise tarih, bir olayı felsefi olarak ele alıp inceleme ve tarih yazıcılığı bağlamında bir yol takip etmiştir. Tarih

felsefesi çalışmaları ve tarihi bilimselleştirme yolundaki çabalar 19. yüzyılın tarih yüzyılı olarak anılmasına neden olmuştur. **Alman Tarihçiliği** alt başlığında yazar Alman tarihçiliğinin döneme dair sorunlarını incelemektedir. 19. yüzyılda Alman düşünürlerin tarihin doğa bilimleri gibi bir bilim olamayacağı sonucuna ulaştığını ifade eden yazar, bu düşünürlerin kültür bilimlerinin doğa bilimlerinden farklı özelliklere sahip olduğunu gösterdiklerine işaret ediyor. **İngiliz Tarihçiliği** alt başlığında yazar İngilizlerin 19. yüzyıldaki tarih araştırmalarını takip ettiklerini, tarih düşüncesi adına faklılaşmaktan ziyade takip ettikleri görüşleri tanıtmaktan öte önemli bir katkılarının olmadığına işaret ediyor. **Pozitivizmin Tarihin Bilimselleştirilmesine Katkıları** başlığında yazar tarihin bilimselleştirilmesi için çaba harcayanların pozitivistten ilham aldığını ve bununla birlikte evrim düşüncesinin tarihsel düşüncede öne çıktığını belirtiyor. Böylelikle bilimsel düşünce ile tarihsel düşünce birbirlerine yakınlaşmışlardır. Doğa biliminin yöntemlerinin tarihte kullanılabileceği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu dönemde olguları belirleyip bu olgular üzerinden tarihi okumak tarihçinin görevi olarak görülmüştür. Yazar tarihi bilimselleştirme düşüncesinin Alman Tarih okuluyla başlayıp pozitivistle devam ettiğini ifade ediyor.

Dördüncü bölüm **Wilhelm Dilthey** başlığını taşıyor. Yazar Dilthey'in pozitivistle eleştirileri bağlamında görüşlerini vermeye çalışıyor. Dilthey geçmişin bugünün bakışıyla okunmasının yanlış olduğunu, tarihin bütün olarak ele alınırken, bireyin göz önünde tutulmasının gerektiğini savunur. Tarihi kültür bilimleri içinde gösteren Dilthey kültür bilimlerinin kendine has bilgi formlarının olduğunu vurguluyor. Dilthey'e göre birey tarihin baş faktör olup, görecelilik arz eder. Tarihte gizli bir anlam aramayı gereksiz bulan Dilthey, bunun bilinebilmesi için tarihin son bulması gerektiğini ifade eder.

Beşinci bölüm **Tarihsiciliğin Ortaya Çıkardığı Sorunlar** başlığını taşıyor. 19. yüzyıl tarih çalışmalarında kültürel dünyanın insanı merkeze yerleştirmesiyle insan ile tarih arasında var kabul edilen ilişkinin zorunluluğuna dair gelişen ve tarihsicilik olarak ifade edilen görüşün yerleşmesine neden olduğunu ifade ediyor. Tarihsicilik teorik bir alan sunması itibarıyla dogmatik bulunmuş ve eleştirilmiştir. **Doğa ve Kültür Bilimlerinin Farklılığı** iki bilim dalının farklı yönlerini ortaya koymaya çalışıyor. Bu yönler *genelleme, deney, yenilik, karmaşıklık, öndeyinin kesinsizliği,*

nesnellik ve öznel yargılar, bütüncülük, sezgisel anlayış, nicel yöntemler ve adcılığa karşı özçümlük başlıklarıyla izah edilmiştir. **Doğa ve Kültür Bilimlerinin Ortaklığı** başlığında yazar kültür bilimlerinde doğa bilimlerini yöntemlerinin kullanılabilceğini savunanların görüşlerini ifade etme adına bu iki bilim alanı arasındaki benzerlikleri göstermek için kullandıkları gerekçeleri izah ediyor. Gerekçeler *Astronomi ile karşılaştırma, gözlemsel temel, sosyal dinamikler, tarihsel kanunlar, sosyal mübendisliğe karşı tarihsel kehanet, tarihsel gelişme teorisi, sosyal değişmeyi planlamaya karşılık sosyal değişmeyi yorumlama* başlıklarıyla veriliyor. Tarihin bilimselleşmesinin olumlu ve olumsuz yönlerine değinen yazar bilimselleşme adına nesnelleşme ve kavramsallaştırma kaygısının tarihi insandan bağımsız kıldığını, tarih yazıcılığının ise yöntem ve bilgi tarihçiliğinin amacı haline geldiğini ifade ediyor.

Altıncı bölüm **Tarih Araştırmalarında Yöntem Sorunu** başlığını taşıyor. *Yöntemin Erdemi* alt başlığı evren tasavvuru üzerinden devam eden gelen anlatımla, bilginin çeşitliliği ve evren tasavvurunun bu çeşitlilikte hangi bilgi çeşidi içinde yer aldığına önemine değiniyor. Bıçak'a göre evren tasavvurunun izahı teorik bilgi içinde ele alınıyor. Tasavvurun farklılaşması da bu bilgi türünün yönteminin nasıl ele alınacağı sorusunu gündeme taşımıştır. Yöntem sorunu gerek doğa bilimlerinde gerekse kültür bilimlerinde ortaya çıkmış olup her bir alanın sorunu kendine has çözümleri getirmiştir. Tarihin sorunu *geçmişin nasıl inceleneceği*'dir. **Genelleştirici ya da Felsefi Yöntem** alt başlığı yazar tarafından Poper'ın görüşleri bağlamında ele alınıyor. Poper tarihteki yöntem problemini kökene giderek çözmeyi önerir. Tarih ve doğa bilimleri arasında benzerliğin varlığını kabul eden Poper, doğa bilimlerindeki deneyin tarihteki karşılığının eleştirel yöntem olduğunu, doğa bilimlerinde kullanılan yanlışlamacı yöntemin tarihte de kullanılabilceği fikrini savunur. Fark tümelik ve tekilliğe yönelmede olup, doğa bilimleri tümel önermeleri incelerken, tarih bireysel önermeleri bulup, test etmeye çalışmalıdır. **Dar Anlamda Yöntem** tarihinin çalışmalarında kullandığı yöntemdir. Her tarihçi aldığı eğitim bağlamında belli bir sorun çerçevesinde yetişir. Bu alana dair sorunları ve malzemeyi belirleyerek alır, gerektiği yerde malzemeler arasında tercihlerde bulunmak durumunda kalır. Bu işlem için de bilimsel yöntemi kullanır. Yazar **Tarih Bilgisinin Özellikleri** alt başlığı altında tarih bilgisinin özelliklerini nasıl belirleneceğine dair sorunları ele alınmaya çalışıyor. Yazar yeniçağ evren tasavvuruyla birlikte gelişen bilgi anlayışı ve doğa bilimlerinin yöntemiyle geliştiğini iddia ettiği doğmaların, tarih bilgisinde nasıl kullanılacağını sorguluyor. Bilgi ile

ilgili kabuller; bilginin a priori zorunlu, genel geçer olması, deneyle denetlenebilir olması ve bilginin işe dönüştürülebilmesidir. Yazar bu kabuller ilişkisinde tarih bilgisinin nerede olduğunu tespitiye yöneliyor. **Doğa Bilgisi karşısında Tarih Bilgisi** alt başlığı *tarih* bilgisinin bilimsel özelliklerini ele almaya çalışıyor. Tarih bilgisinin genel geçer olması nasıl olacaktır? sorusuna geliştirilen cevap kültür ve kültürü oluşturan yeteneklerin insanın sahip olduğu yetenekler olduğudur. Dolayısıyla kültürel dünyanın sahip olduğu bilgilerde a priori özellikler mevcuttur. Zorunluluk; bir şeyin diğer başka bir şey için gerekli olması şartı olup, kültür bilimlerinde bunu karşılayan şey ise, kültür için dilin gerekliliğinin zorunlu olmasıdır. Genel geçerlilik şartı ise her toplumda var olan kurumlarla sağlanır. Kurumlar arası farklılıklar içeriklerindedir. Yazar bu yaklaşımın sorunlarını ele alıyor. Bu konular tarihinin problem alanlarının sunulup yöntem sorunlarının tespitine yönelik tartışmaları içeriyor.

Yedinci bölüm olan **Tarih ve Zaman**'da, tarih düşüncesinin zamanla olan ilişkisini, **Kronoloji** alt başlığı ise kronoloji biliminin gelişimini izah ediyor. **Zamanın Laikleştirilmesi** alt başlığında Hıristiyan yorum kaynaklı, tarihe kurtuluş tarihi olarak bakan anlayışın, 18. yüzyıl aydınlarınca dinden ayrıştırılarak yeni bir form kazandırıldığı anlatılıyor. Modern dönemin tarih etkili olduğunu ifade eden yazar, doğrusal zaman anlayışı ve kurtuluş fikrinin modern bilimin ilerleme fikriyle laik bir çerçeveye oturduğuna dikkat çekiyor. **Zamanın Yöntem Açısından Önemi** alt başlığında zamanın tarihsel araştırmalar içindeki yerini belirleyen yazar, tarih nesnesi ve bağlı olduğu kültürün tarihselliği bağlamında zamanın önemine ve yerine işaret edilirken, **Zaman Anlayışlarındaki Farklılıklar** alt başlığı dinin ve modern dönemin zaman yorumlarını ele alıyor. **Dinin Zaman Yorumu**'nda dinlerin ceza ve mükâfat düşüncesi çerçevesinde insanın dünyadaki serüvenini belirlediğini ifade ediyor. Dünyaya gelmeden önce var olunan yer ve gidilmek istenen yer aynı yer olup, dünya bu döngünün alanı olarak belirmiştir. **Modern Zaman Yorumu**'nda yazar yeni evren anlayışının Tanrının varlık alanına müdahalesinin sınırlı olarak kabul edildiğini ifade ediyor. Kültürel dünya insanla oluşmuş ve gelecekte mükemmel bir noktaya gelinecektir. Yani iyiye bu dünyada ulaşılacaktır. 20. yüzyıl zaman anlayışında geçmiş ile gelecek arasında yer alan 'an' özgürlük fikri bağlamında öne çıkartılmış, gelecekte kopma olarak anlaşılacak istenmiştir.

Sekizinci bölüm *Siyasal Yapının Oluşumu* başlığını taşıyor. *Birey ve Devlet, Sanayileşme, Liberalizm, Fransız Devrimi, Milliyetçilik* alt başlıklarında yazar, modern dönemde gelişen felsefenin oluşturduğu sistemin bir evren tasavvuru haline dönüşümünün siyaset ve iktisat kurumlarıyla gerçekleştiğini ifade ediyor. *Küreselleşmeye Giden Yol* alt başlığı sanayi devrimiyle birlikte oluşturulan toplumsal sistemin topluma uygulanma aşamasını konu alıyor.

Sonuç kısmında Bıçak, Yeniçağ Avrupa Medeniyetinin geldiği sonucu görmeye çalışıyor. Bu medeniyeti dünyaya hakim olma anlamında başarılı gören yazar gelişme sürecindeki zararlı unsurlarına değinirken, diğer medeniyetlerle olan ilişkisinde yok edici özelliğine vurgu yapıyor. Avrupa medeniyetinin dünyayı bunalıma sürüklediğini iddia eden yazar, diğer medeniyetlerin isyanı, çevre sorunları gibi sonuçları söz konusu medeniyetin yıkılma şartları olarak değerlendiriyor. Bu durumun yarattığı bunalımların kabileler çağına kapı açabileceğini belirtirken, teknoloji ve bilim birlikteliğinin ortaya çıkaracağı laboratuvar kontrollü insan tipi kehanetinde bulunuyor. Bunları medeniyetin şu sonuçlarında görüyor. *Yaratılıştan Evrime Geçiş* alt başlığında yazar, din dışı evren tasavvuru ve insanın kökenine dair geliştirilen evrim modelinin ahlaki ve dini değerleri nasıl bir tarafa attığına değiniyor. Irkların üstünlüğüne dayalı bir anlayışa götüren evrim anlayışı sömürge anlayışını körükleyerek devam ettiğine işaret ediyor. *Tarihsizleşme-Kimliksizleşme* alt başlığında modern tarih düşüncesinin insanı kimliksizleştirdiğini iddia eden yazar, bunu insanın tarihsizleşmesiyle ilişki kurarak açıklıyor. Medeniyeti yapan ve bundan etkilenen olarak ikiye ayırdığı toplumların kimliksizleşmeye ve tarihsizleşmeye nasıl vardıklarını modern düşüncenin insanı varlık kategorisinden sıyrıp 'şey'leştirdiği teziyle açıklıyor. Toplumların kendi değerlerini bir kenara bırakarak amaçladıkları noktaya ulaşma çabaları ve bir türlü bu noktaya gelememeleri onları kimliksiz kılmıştır. Yazar, küresel ortamda insanlık için ne umut edebiliriz? Sorusuna olumlu ya da olumsuz anlamda pek çok cevap geliştirebileceğini ifade ediyor. Konuyla ilgili olarak iyimserlerin insan hakları ve teknoloji bağlamında geliştirdikleri iyimser senaryoları değerlendirirken yazar insan haklarının mevcut yapısının ahlaki değil siyasi olduğuna, teknolojinin yarattığı problemlerin çok daha geniş bir biçimde insanlığı tehdit ettiğine değiniyor. Küresel medeniyetin tıpkı önceki medeniyetler gibi çökeceğini iddia eden yazar, çöküşün daha acı olacağını vurguluyor. İyimser bir geleceğin ancak ahlaki değerler bağlamında düşünülüp kurulabileceği ve

insanın değerli olduğu noktasından bakmanın ancak bunu mümkün kılabileceğini ifade ediyor.

Yazar yeni bir medeniyet nasıl oluşur? gizli sorusu karşısında Yeniçağ Medeniyetinin nasıl kurulduğunun bilinmesine, öncelikli olarak hâkim medeniyete ahlaki değerler için karşı gelmek, bununla birlikte yeni değer kaynaklarının üretilmesi gerektiğini öneriyor. Hâkim medeniyetin kavramlarına karşı alternatif kavramlar üretmek gerektiğine işaret ediyor. Geçmiş, şimdi ve gelecek boyutunda şimdiki medeniyetin değerlerine karşı çıkmak, eski medeniyetlerin değerlerinden istifade etme ve yeni medeniyette olması gerekli değerler temelinin kurulmasının gerekliliğini savunuyor. Yazarın tezi değer temelli bir medeniyete dayanıyor. Tarihin buradaki görevi değerler yapısının oluşumunda belirlemektir. Bu da eski medeniyetler üzerinde değerler bağlamında yapılması gerekli tarih çalışmalarıdır. Yeni tarihin konusu değerler olmalıdır.

Ayhan Bıçak'ın çalışması tarih düşüncesinin oluşumu konusunu bütün yönleriyle ele almaya çalışıyor. Bunu yaparken de toplumların geçirdiği düşünsel değişimleri izah ediyor. Eser bu açıdan oldukça açık ve detaylı incelemeleri içeriyor. Eserde yazar medeniyet ve evren tasavvuru kavramları çerçevesinde tezini geliştirirken tarihe bakışı değer bağlamında yönlendirmeyi amaçlıyor. Yeni tarihin değer bağımlı inşasının, Yeniçağ Avrupa Medeniyeti ile ortaya çıkan değer bunalımına çözüm getireceğini ifade ediyor. Oluşacak değerleri de yeni medeniyetin şekillenmesinde önemli bir temel olarak görüyor. Yazarın sonuç kısmında değer alanları ile ilgili açıklamalarında yeni medeniyet için değerler kaynağının uzay olacağı ifadesinin açıklanmaya ihtiyacı olduğunu düşünüyoruz. Eser özelde tarih araştırmaları, genelde ise düşünce tarihi açısından önemli tartışmaları barındırıyor. Yazarın beş ciltlik çalışmasının üçüncü cildini oluşturan elimizdeki eseri izleyecek sonraki çalışmaların takip edilmeye değer olduğu şüphe götürmez.

I. BİNGÖL SEMPOZYUMU'NUN ARDINDAN

*İbrahim ÇAPAK**

I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006 tarihinde gerçekleştirildi. Sempozyumun tertip heyetinde Doç. Dr. M. Mahfuz Söylemez, Dr. İbrahim Çapak, Müslüm Ayyıldız, Abdurrahman Ensari ve Ramazan Çakırcı yer alırken, bilim kurulunda Prof. Dr. Abdullah Bayram, Doç. Dr. Mehmet Barca, Doç. Dr. M. Mahfuz Söylemez, Doç. Dr. Eşref Taş, Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taşkesen, Yrd. Doç. Dr. Abdulkim Koçin ve Dr. İbrahim Çapak yer aldılar.

I. Bingöl Sempozyumu iki ayrı salonda toplam dokuz oturum halinde gerçekleştirildi. Açılış konuşmasını tertip heyeti adına Doç. Dr. Mahfuz Söylemez yaptıktan sonra, Bingöl Belediye Başkanı Hacı Ketenağ, Milletvekili Feyzi Berdibek ve Bingöl Valisi Vehbi Avuç birer konuşma yaptılar. Aynı anda iki salonda gerçekleştirilen sempozyumun birinci salonunda, oturum başkanlıklarını sırasıyla Prof. Dr. Salim Öğüt, Prof. Dr. Adnan Demircan, Prof. Dr. Nihat Dilsiz, Prof. Dr. Abdullah Bayram ve Doç. Dr. Abdurrahman Acar; ikinci salonda ise oturum başkanlıklarını sırasıyla Doç. Dr. Eşref Taş, Prof. Dr. Hulusi Kılıç ve Prof. Dr. Aydın Girgin yaptılar.

Sempozyumda yer alan tebliğciler ve tebliğ isimlerini oturumlarına göre şöyle zikredebiliriz:

I. Oturum: Doç. Dr. Abdurrahman Acar, "*Bingöl ve Çevresinde İslam Dininin Yayılış*", Doç. Dr. Mehmet Azimli, "*Klasik İslam Tarihlerine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl'ün Siyasi Tarihi*", Dr. Ali Haydar Haksal, "*Tarih*

* Dr., Sakarya Ü. İlahiyat F. capakibrahim@hotmail.com

Coğrafya Lüğati'nde Geçen Bingöl ve Çevresine Ait Yer İsimleri, Anlamları ve Konumları”, Yusuf Baluken, “*Artuklular Devrinde Bingöl*”.

II. Oturum: Doç. Dr. M. Mahfuz Söylemez, “*Vilayet Sahnemelerine Göre Genç Sancağı*”, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih Erpolat, “*Tabir Defterine Göre Çapakçur Sancağı*”, Dr. İbrahim Çapak, “*Bingöl ve Çevresindeki Medreselerde Mantık Eğitimi*”, Dr. Talip Atalay, “*Diyarbakir Vilayet Gazetesine Göre Çapakçur, Genç ve Kız*”.

III. Oturum: Doç. Dr. Ramazan Muslu, “*Bingöllü Bir Hâlidî Şeyhi: Seyyid Ahmed Çapakçûri*”, Yrd. Doç. Dr. Abdulkakim Koçin, “*Şairlere İlham Veren Bir Şehir: Bingöl*”, Dr. Yaşar Kalafat, “*Bitlis-Bingöl Yöresi Gönül Erleri ve Üryanlık*”, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Top, “*Bingöl'deki Mimari Doku Üzerine Bir Değerlendirme*”.

IV. Oturum: Doç. Dr. Ahmet Taşğın, “*Bingöl ve Çevresi Alevileri*”, Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taşkesen, “*Türk Toplumunda Ailenin Dünyü ve Bugünü*”, Muhittin Özdemir, “*Bingöl'de Dinî Hayatın Bir Parçası Olarak Mezhep Olgusu*”, Lamia Levent, “*Kutsalın Tezahür Biçimi ve Kutsalla Kurulan Bir İlişki Biçimi Olarak Ziyaret Fenomeni*”, Doç. Dr. İskender Oymak, “*Bingöl'de Misyonerlik Faaliyetleri*”.

V. Oturum: Yrd. Doç. Dr. Nusreddin Bolelli, “*Kız Çocukların Eğitimi*”, Yrd. Doç. Dr. Şevket Alp, “*Bingöl ve Çevresindeki Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri*”, Mehmet Ali Hansu, “*Bingöl Milli Eğitim Müdürlüğü*”, Bedrettin Taşkesen, “*Çevre Sorunlarımız ve Çözümüne Yönelik Bazı Öneriler*”, Abdurrahman Ensari, “*Bingöl'de Tazkiye Geleneği*”.

VI. Oturum: Prof. Dr. Nihat Dilsiz, “*Genetik Kopyalamada Son Gelişmeler*”, Doç. Dr. Mehmet Barca-Yrd. Doç. Dr. Ahmet Diken, “*Bingöl İli Ekonomik Kalkınma Stratejisinin Geliştirilmesi Önerisi*”, Doç. Dr. Galip Bakır, “*Bingöl Yöresinde Besi İşletmelerine yönelik Barınak Planlarının Geliştirilmesi*”, Yrd. Doç. Dr. Abdullah Çelik, “*Bingöl İl Merkezinde Yerel Temsil Açısından Yerel Seçilmişler Üzerine Yapılan Bir Çalışma*”, Salih Özhan, “*Girişimci Aile Şirketlerinde Kültürel Görecelik Perspektifinden Kuramsal Bir Bakış*”.

VII. Oturum: Eflatun Şenyuva, “*Bingöl İli İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü*”, Gazi Ekinci, “*Bingöl'de Sosyal Hizmetler ve Engellilerin Sorunları*”, Dr. Köksal Hamzaoğlu, “*Bingöl'de Sağlık: Sorunlar ve Hedefler*”

VIII. Oturum: Prof. Dr. Abdullah Bayram, “*Bingöl ve Organik Tarım*”, Doç. Dr. Galip Bakır, “*Bingöl Yöresinde Süt Sığırçılığı İşletmelerinde Uygulanabilir Barınak Projelerinin Geliştirilmesi*”, Aziz Oğuzhan Karaman, “*Bingöl’ün Tarımsal Yapısı Sorunları ve Çözüm İçin Hedefler*”, Doç. Dr. Eşref Taş, “*Bingöl İlinin Maden ve Enerji Kaynakları*”, Doğan Karasu, “*Bingöl’de Hayvancılık*”.

Tebliğleri müzakere etmek üzere bazı tebliğcilerin yanısıra Prof. Dr. Adnan Demircan, Doç. Dr. Hanefi Palabıyık, Doç. Dr. Mustafa Sarıbıyık, Doç. Dr. Gıyasettin Arslan, Doç. Dr. Ahmet Ali Bayhan, Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Daş, Yrd. Doç. Dr. Hasan Çiçek, Yrd. Doç. Dr. Zülfikar Güngör, Yrd. Doç. Dr. M. Cevat Ergin, Dr. Ali Akay, Dr. Nazım Hasırcı, Dr. Enver Arpa ve Zeki Korkutata müzakereleri ile sempozyuma katkıda bulundular.

Sempozyumun zikrettiğimiz sekiz oturumunda sunulan tebliğler, çeşitli üniversitelerden gelen akademisyenler tarafından müzakere edildi. **IX. Oturum** olarak gerçekleşen değerlendirme oturumunda Prof. Dr. Abdullah Bayram, Prof. Dr. Nihat Dilsiz, Doç. Dr. Eşref Taş ve Müslüm Ayyıldız, sempozyumun yanı sıra bundan sonra Bingöl için neler yapılabileceği ile ilgili birer değerlendirme konuşması yaptılar. Değerlendirme konuşmalarının ardından tertip heyeti başkanı Doç. Dr. M. Mahfuz Söylemez teşekkür konuşması yaptı. Bu oturumun sona ermesi ile birlikte sempozyum katılımcıları tertip heyeti tarafından ülkemizin ender tabii güzelliklerinden biri olan Yüzenada’ya düzenlenen geziye iştirak ettiler. Yüzenada’da Solhan belediyesinin katkısıyla hazırlanan yemek yendikten sonra, şifalı sularıyla meşhur olan kaplıcalara gidildi, Ilıcalar belediye başkanının tebliğcilere akşam yemeği vermesiyle birlikte sempozyum sona erdi. Hemen şunu ifade etmek gerekir ki tebliğcilerin, cumartesi akşam yemeğini yemek üzere Genç Belediye başkanı tarafından Genç ilçesinde ağırlandı, sempozyum oturumlarının sona ermesiyle de Yüzenada ve Ilıcalarda konuk edilmeleri, onların Bingöl’ü az da olsa tanımalarına vesile olmuş, katılımcıların birbirleriyle ve sempozyumu takip eden Bingöllülerle kaynaşmalarını sağlamıştır.

Sempozyumda sunulan bazı tebliğler şöyle özetlenebilir: **Prof. Dr. Abdullah Bayram**, “*Bingöl ve Organik Tarım*” isimli tebliğinde, Bingöl’de tarım potansiyelini değerlendirerek, organik tarımın hangi koşullarda gerçekleşebileceği ve doğurabileceği olumlu sonuçlar üzerinde durdu. **Prof. Dr. Nihat Dilsiz**, “*Genetik Kopyalamada Son Gelişmeler*” adlı tebliğinde, son 50 yılda biyoloji alanında büyük bir devrimin gerçekleştiğini, bir

zamanlar hobi olarak sadece meraklıların uğraşısı olan bazı konuların, bugün başlı başına birer temel bilim haline geldiğini ifade etti. Ayrıca 30 bin dolaylarında olduğu kabul edilen insan genlerinin tamamının artık deşifre edildiğini zikreden Dilsiz, yeni teknoloji sayesinde biyotıp, eczacılık, veterinerlik, tarım ve gıda endüstrisi dallarında çok önemli gelişmelerin varlığına dikkat çekti. **Doç. Dr. Mehmet Barca-Yrd. Doç. Dr. Ahmet Diken**, “Bingöl İli Ekonomik Kalkınma Stratejisinin Geliştirilmesi Önerisi” adlı tebliğlerinde, illerin potansiyelini ortaya çıkaracak ve harekete geçirecek sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme görev ve sorumluluğunun yerel güçlere bırakıldığını ifade ederek, başta Bingöl Ticaret Odası ve Esnaf ve Sanatkar Odası olmak üzere tüm sivil toplum kuruluşların önderliğinde, ilin ekonomisinin nasıl geliştirilebileceğine ilişkin kısa, orta ve uzun vadede neler yapılabileceğinin bir strateji çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini ifade ettiler. Ayrıca bu tebliğde, Bingöl’ün nüfus, çocuk ölümleri, eğitim, tarım vb. konulardaki mevcut durumu tablolarla ortaya konarak, ilin kalkınma stratejisi bağlamında bir takım önerilerde bulunuldu.

Doç. Dr. Mahfuz Söylemez, “Bitlis Vilayet Salnamelerine Göre Genç Sancağı” isimli tebliğinde, günümüzde Bingöl’ün bir ilçesi olan Genç’in tarihi hakkında bir takım bilgiler vererek, ilçenin ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde durdu. **Doç. Dr. Ahmet Taşgın**, “Bingöl ve Çevresi Alevileri” adlı tebliğinde, Bingöl ve çevresinde yaşayan Alevilerin bağlı buldukları Dede Ocakları ve bu ocaklara bağlı talipleri konu edindi. Ayrıca Taşgın, Bingöl ve çevresi Alevilerinin dini inanç, ibadet ve kurumlarının farklılık ve değişimleri üzerinde durdu. **Doç. Dr. Mehmet Azimli**, “Klasik İslam Tarihlerine Göre Abbasilerden Osmanlılara Bingöl’ün Siyasi Tarihi” isimli tebliğinde, Abbasilerden Osmanlılara kadarki dönemde Bingöl’ün siyasi tarihi ve Bingöl çevresini ele geçirme konusundaki gayret ve çabalar hakkında klasik İslam tarihi kaynaklarında yer alan bir takım bilgileri aktardı. Tebliğinde Bingöl’ün adı konusundaki bazı bilgilere ve tartışmalara yer verdikten sonra, bu bölgeye Müslüman komutanların yaptıkları seferlere değinen Azimli, sırasıyla Selçuklu döneminde Bingöl çevresinde gerçekleşen siyasi olayları, Artuklular döneminde değişik güçlerin Bingöl’e hakim olma çabalarını ve Eyyübiler döneminde emirlerin bölgeyi ellerinde tutma çabalarını anlattı. **Doç. Dr. Abdurrahman Acar**, “Bingöl ve Çevresinde İslam Dininin Yayılışı” adlı tebliğinde, tarihte Çevlik ve Çabakçur adlarıyla da anılan Bingöl’ün coğrafi konumuna değindikten sonra, özellikle Genc (Dara Hini), Kığı ve Adaklı (Azakpert) ilçelerinin, coğrafi konumlarının

önemli olmasından dolayı savaşlara ve fetih hareketlerine daha fazla sahne olduğuna dikkat çekti. Ayrıca Acar, Bingöl ve civarının, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun çoğu illeri gibi, VI-VII. yüzyıllarda Bizans ile Sasani İmparatorlukları arasında cereyan eden savaşlara sahne olduğuna ve Müslümanların bölgeye gelişleri öncesinde Bizans'ın hakimiyeti altına girdiklerine yer verdi. Acar, İslam tarihçilerinden Vakidi'ye nisbet edilen *Fütühü's-Şam* adlı eserde, Hz. Ömer devrindeki İslam ordularının ünlü komutanı Halid b. Velid'in Diyarbekir yöresindeki fetihlerden sonra, Adaklı (Azakpert)'yı ele geçirdiği, ardından Kiğı civarında bir Bizans ordusuyla savaştığı; burada 70 Müslüman'ın şehit olduğu, neticede Halid'in askeri dehasıyla savaşı kazandığı ve Kiğı kalesini de sulh yoluyla fethettiğini ifade eden bilgiler olduğuna dikkat çekti.

Doç. Dr. Galip Bakır, “Bingöl Yöresindeki Süt Sığırıcılığı İşletmelerinde Barınakların Geliştirilmesi” isimli tebliğinde hayvansal üretimin artırılmasında besleme ve genetik iyileştirmeler yanında, yaşama ve barınma ortamlarındaki çevre koşullarının da iyileştirilmesinin ve optimum düzeye getirilmesinin önemine vurgu yaptı. Ayrıca Bakır, tebliğinde Bingöl yöresindeki süt sığırıcılığı işletmelerine yönelik uygun alternatif barınak planlarından söz ederek, yörenin iklim özellikleri ve yetiştiricilerin sosyo-ekonomik durumları göz önünde bulundurularak çeşitli kapasite ve maliyette barınakların geliştirilebileceğine dikkat çekti.

Doç. Dr. Ramazan Muslu, “Bingöllü Bir Hâlidî Şeyhi: Seyyid Ahmed Çapakçûri” adlı tebliğinde, aslen Bağdatlı bir aileye mensup olan Seyyid Ahmed Efendi'nin 1246/1830'da Bitlis Vilâyeti'nin Çapakçur (Bingöl) kazasının Kür (Dikme) köyünde dünyaya geldiğini ifade ederek, Çapakçûri'nin, on iki yaşına kadar köyde koyun olatmakla vakit geçirdiğine, daha sonra babasının ilim tahsil etmesi için onu Palu'ya götürdüğüne ve kendisini yetiştirmesi için Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Ali es-Sebtî'ye teslim ettiğine yer verdi. Muslu'nun ifade ettiğine göre Seyr-u sülûkünü tamamladıktan sonra hilâfete nâil olan Çapakçûri, şeyhinin vefatına kadar (1287/1870-71) yanından ayrılmamış ve onun hizmetinde bulunmuştur. Çapakçûri, şeyhinin vefâtından sonra manevî bir işâret neticesinde sırasıyla Harput, Siverek ve Viranşehir'de vazife yaptıktan sonra tekrar Harput'a gelmiş (1334/1916-17) ve vefâtına kadar burada faaliyet göstermiştir. Muslu tebliğinde, Seyyid Ahmed Çapakçûri'nin hayatının yanı sıra onun irşad anlayışı ve tasavvufi görüşleri üzerinde de durdu.

Doç. Dr. Eşref Taş, “Bingöl İlinin Maden ve Enerji Kaynakları” isimli tebliğinde, Bingöl’de bulunan maden rezervlerine dikkat çekerek, Genç ilçesinde bakır-kurşun-çinko, fosfat ve çimento hammaddeleri yanında işlenebilen ve özellikle ekonomik değere sahip olan demir ile Karlıova ilçesinde linyit yatakları bulunduğuna yer verdi. Ayrıca Taş, yapılan çalışmaların neticesinde, sahalarda demir ve fosfatın birlikte işletilmesi halinde ekonomik olabileceğini dile getirerek, Genç ilçesi demir yatakları rezervinin 53 milyon ton ve bileşiminin %51.38 Fe₃O₄ olarak bulunduğunu, Karlıova ilçesi, Derinçay ve Devecik Köyü civarındaki linyit sahalarında yapılan etütlerde, hem açık hem de kapalı işletme ile alınabilecek kömür linyit rezervinin tespit edildiğini, bu maddenin kapasitesinin ise 88662 bin ton olduğunu ifade etti.

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Çelik, “Bingöl İl Merkezinde Yerel Temsil Açısından Yerel Seçilmişler Üzerine Yapılan Bir Çalışma” adlı tebliğinde, belediyelerin, belde sakinlerinin mahallî müşterek mahiyetindeki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişiler olduklarını dile getirerek, belediyelerin, temsil ve katılma gibi kurumlarla geliştiğini ifade etti. Ayrıca belediyelerin varlık nedenin demokrasi olduğunu ifade eden Çelik, tebliğinde doğrudan halk tarafından seçilen belediye başkanı ve belediye meclis üyelerinin cinsiyet, yaş, siyasal parti tercihi, meslek ve öğrenim düzeyi gibi açılardan yerel halkı temsil etmesinin ya da etmemesinin nedenleri ve sonuçları üzerinde durdu.

Yrd. Doç. Dr. Abdülhakim Koçin, “Şairlere İlham Veren Bir Şehir: Bingöl” adlı tebliğinde, Bingöl’ün pek çok şiire konu olduğunu, şairlere ilham kaynağı teşkil ettiğini ancak şiir sanatı bakımından hak ettiği yerde olmadığını ifade etti. Ayrıca şiirin her zaman her coğrafyada yüce, değerli ve kutsal bir sanat olarak karşımıza çıktığını dile getiren Koçin, Hz. Peygamber’in (a.s) İslam’ı tebliğ ettiği sırada Araplar arasında en etkili gücün şiir olduğunu, şiirin savaşta, barışta, şölende, törende sürekli gündemde olduğuna dikkat çekti. Bingöl ile ilgili olarak, il olmadan önceki tarihlerde yazılmış şiirlere rastlayamadıklarını ifade eden Koçin, Bingöl’ün il olarak tarihteki yerini aldığı günden beri yazılmış pek çok şiire ulaştığını ifade etti.

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taşkesen, “Türk Toplumunda Ailenin Dünü ve Bugünü” adlı tebliğinde, ailenin tarihsel süreçte daima önemini koruyan bir olgu olduğuna dikkat çekerek, ailenin, bireyler arasındaki yaşamsal bağları koruduğunu ve toplumsal gelişmenin de tetikleyicisi görevini üstlendiğini ifade etti. Türk toplumunda aile yapısının diğer toplumlara oranla oldukça

özgün bir mahiyet gösterdiğini dile getiren Taşkesen, geçmişten günümüze Türk aile yapısının, büyük değişimler geçirmiş olmasına rağmen, belli başlı karakteristiklerini, belirli dinamiklerini yitirmediğini ve günümüze kadar muhafaza ettiğini vurguladı. **Dr. İbrahim Çapak**, “Bingöl ve Çevresindeki Medreselerde Mantık Eğitimi” adlı tebliğinde, Mantık ve münazaranın tanımlarını verdikten sonra, Bingöl ve çevresindeki medreselerde okutulan mantık ve münazara kitapları, özellikle de medreselerde okutulan temel mantık eserlerinden olan Ebherî'nin *İsagoci* ve Kazvî'nin *eş-Şemsîyye* adlı eserlerinin içerikleri üzerinde durdu. Bunun yanısıra Münazara ile ilgili olarak okutulan Saçaklızade'nin *Veledîyye* adlı eserinin içeriği üzerinde de duran Çapak, Bingöl medreselerinde verilen eğitim üzerine genel bir değerlendirme yaptı. **Dr. Mehmet Salih Erpolat**, “1550 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Çapakçur Sancağı” adlı tebliğinde, 1550 tarihinde Çapakçur Sancağı'nın idarî, içtimâî ve iktisadî yapısı ile demografik durumuna dikkat çekti. Erpolat, adı geçen tarihte sancağın mevcut 88 köyünün bulunduğunu, bu köylerden 80'inde Müslümanların 8 tanesinde ise Gayrimüslimlerin yaşadığını ifade ederek, Osmanlı döneminden günümüze kalan yer isimleri ve bugünkü durumları üzerinde durdu.

Dr. Yaşar Kalafat, “Bingöl-Bitlis Yöresi Gönül Erleri ve Üryanlık” adlı tebliğinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın arşiv kayıtlarını esas almak suretiyle gönül erleri olarak tanımlanan 13'ü şeyh, 1'i seyit, 2'si hacı, 2'si kümbet 3'ü baba, 1'i sultan, 1'i gazi, 1'i pir, 1'i sahabe olarak bilinen 21 kadar ulu zatı ele alıp, karşılaştırmalı olarak, yaşamış oldukları dönemleri, adresleri, efsaneleri ve haklarındaki halk inançları gibi konuları inceledi. Bu arada Şeyh Mahmud-i Üryani (Çıplak Baba) türbesinden hareketle, halk tefekkürümüzde üryanlık inanç ve anlayışı; Şeyh Mahmud-i Deyyari (Şehitli) türbesi münasebeti ile de, halkın inanç dünyasında yaşamakta olan, şehit ve gazi kavramları üzerinde durdu. **M. Ali Hansu**, “Bingöl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün Faaliyetleri” isimli tebliğinde, Bingöl'de okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitimin mevcut durumunu ortaya koyduktan sonra, yapılan ve yapılması gereken faaliyetler üzerinde durdu. Zeka gelişiminin %60'ının 0-6 yaş arasında tamamlandığını, kişiliğin temelini atıldığı kritik bir dönem olarak adlandırılan okul öncesi yıllarda verilen eğitimin, çocuğun güvenini arttırdığını dile getiren Hansu, İl genelinde 320 ilköğretim okulu, 9 YİBO, 8 PİO ve 1 Özel ilköğretim okulu olmak üzere toplam 338 okulda 20283 kız, 25384 erkek olmak üzere 45667 öğrencinin öğrenim gördüğünü ifade etti. Ayrıca Hansu, Bingöl'de 16'sı genel lise ve 7'si meslek lisesi olmak üzere

toplam 8583 öğrenci öğrenim gördüğünü, 2005-2006 öğretim yılında 1. ve 2. kademe 126 okuma-yazma kursu açıldığını, bu kurslara 1305 kız, 975 erkek olmak üzere toplam 2280 kursiyerin katıldığını ifade etti. **Yusuf Baluken**, “Artuklular Devrinde Çapakçur ve Çevresi” adlı tebliğinde, Artuklular devrinde Bingöl ve çevresi üzerinde durarak, özellikle de Artuklularla muasır coğrafya müelliflerinin eserlerinden hareketle Çapakçur ve Cebelu Cur’un aynı yer olduğunu açıklamaya çalıştı. Ardından Artukluların kuruluşu ve bölgede oynadığı rol üzerinde kısaca duran Baluken, Cebelu Cur ve Sivan hakkında bilgi verdi. Baluken, Artuklu beylerinin bu iki yerleşim yeri ve çevresini ellerinde tutmak için verdikleri mücadeleyi, Artuklu tarihçilerinin ve muasır tarihçilerin eserlerine dayanarak ayrıntılı bir şekilde sundu. Bu arada yörede kimi zaman varlıklarını hissettiren Zengi Atabeyliği ile Artuklu beyleri arasındaki mücadeleye de yer veren tebliğci, Artuklulardan bu yöreye hakim olan beylerinin kısa biyografilerine değindi.

Lamia Levet, “Kutsalın Tezahür Biçimi ve Kutsalla Kurulan Bir İlişki Biçimi Olarak Ziyaret Fenomeni” adlı tebliğinde, Bingöl merkez ve merkeze bağlı köylerde ziyaret ve ziyaret yerlerini konu edindi. Halk dindarlığının önemli bir yönünü oluşturan ziyaret fenomenine açıklık getirmeye çalışan tebliğci, kutsalın tezahür biçimi ve kutsalla kurulan bir ilişki biçimi olarak ziyaret fenomeninin yapısal ve fonksiyonel analizini yaptı. **Muhittin Özdemir**, “Bingöl’de Dinî Hayatın Bir Parçası Olarak Mezhep Olgusu” adlı tebliğinde, Bingöl’de halkın ibadet ve muamelât gibi konularda taklitte bulunduğu mezhebi, bu mezhebin bölgeye giriş tarihi ve seyri, kent yerel eğitim kurumlarında okutulan temel eserler ve bu eserlerin özellikleri, kent insanının mezhep mensubiyetine paralel olarak ortaya çıkan problemler ve bu problemlere getirilebilecek çözüm önerilerini ele aldı. Ayrıca Özdemir, Fıkıh İlminin konuları arasında yer alan “amelî mezheb”i konu edinerek, kent insanın bu amelî mezhep ile olan ilişkisini tahlil etmeye çalıştı. **Bedrettin Taşkesen**, “Bingöl’ün Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri” adlı tebliğinde, çevrenin önemini vurgulayarak, hava, su ve toprağın canlıların yaşamaları için en önemli unsurlar olduğuna dikkat çekti. Ayrıca Taşkesen çevresel sorunlar, hava kirliliği, su kirliliği ve toprak kirliliği üzerinde durarak hava, su ve toprağın kirlenmemesi veya kirlendikten sonra temizlenmesi için bir takım önerilerde bulundu. **Aziz Oğuzhan Karaman**, “Bingöl’ün Tarımsal Yapısı, Sorunları ve Çözüm İçin Hedefler” adlı tebliğinde, tarımda nüfus yapısını, işletme büyüklüğünü ve arazi dağılımını tablolarla ortaya koyduktan sonra, hayvancılık konusunu ele aldı. Bingöl ilinin en önemli

ekonomik faaliyetlerden birinin hayvancılık olduğunu ifade eden Karaman, yıllar itibariyle hayvansal ürünlerin üretimini tablolarla ortaya koydu. Üretimi geliştirmek için daha rasyonel çalışmak gerektiğini dile getiren Karaman, sermaye yetersizliğinin bitkisel ve hayvansal üretimi olumsuz etkilediğini vurgulayarak bazı önerilerde bulundu. **Abdurahman Ensari**, “Bingöl’de Taziye Geleneği” isimli tebliğinde, taziye kavramını tanımlayarak, taziyenin işleyişi öncesi ve sonrasında nelerin yapıldığına dair bilgiler verdi.

Grek buraya kadar yer verdiğimiz tebliğlere ve gerekse sempozyumda sunulduğu halde yer veremediğimiz tebliğ özetlerine bakıldığında Bingöl ile ilgili çok yönlü araştırmaların yapıldığı görülür. Bingöl’de gerçekleştirilen ve bil ilki teşkil eden bu sempozyuma, çeşitli üniversitelerden yaklaşık 60 akademisyen tebliğ ve müzakerelerle katıldı. Ayrıca sempozyum nedeniyle Bingöl’de bulunan Prof. Dr. Salim Öğüt Bingöl merkezde, Prof. Dr. Hulusi Kılıç Genç ilçesinde, Doç. Dr. Abdurrahman Acar Karlıova ilçesinde, Yrd. Doç. Dr. Yaşar Kurt ise Solhan ilçesinde Cuma namazından sonra “Birlik, Kardeşlik ve Peygamber Sevgisi” konusunda birer konferans verdiler.

Tertip heyeti, Bingöl’de ilk kez bir sempozyum gerçekleştirilmesinin yanı sıra, sempozyum vasıtasıyla bir çok kurumun da bir araya gelmesini sağladı. Nitekim sempozyumu destekleyen kurumlar arasında Bingöl Valiliği, Bingöl Belediyesi, Genç Belediyesi, Solhan Belediyesi, Karlıova Belediyesi, Yayladere Belediyesi, Eğitim Bir Sen, Sağlık Sen, Esnaf Sanatkarlar Odası, Bingöl Gazetesi, Sine İnşaat ve Elit Sinemaları’nın olması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kurumların I. Bingöl Sempozyumunu desteklemek için bir arada bulunmaları, benzer faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde birçok kurumla birlikteliğin sağlanabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bingöl ile ilgili yazılı kaynakların azlığı göz önünde bulundurulduğunda I. Bingöl Sempozyumunun ve bu sempozyumda sunulup müzakere edilen tebliğlerin önemi daha çok anlaşılacaktır. Bingöl için son derece faydalı olduğunu düşündüğümüz bu sempozyumu yeni sempozyumların takip etmesini temenni ediyoruz.

XI. KELÂM ANABİLİM DALI KORDİNASYON TOPLANTISI
ve
İSLÂM'DA PEYGAMBER İNANCI SEMPOZYUMU
(15–17 Eylül 2006 Diyarbakır)

*Recep ÖNAL**

Son zamanlarda İslâm dini ile ilgili yapılan birtakım tartışmalarda, ülkemizin entelektüel kesimi ve halk kitlelerinin maalesef mensubu oldukları İslâm dini hakkında yüzeysel bilgilere dahi sahip olmadıklarına ibretle şahit olmaktadır. Bilhassa son günlerde gerçekleşen hadiseler de göstermektedir ki Türkiye’de kendilerini İslâm’a nispet edenler, dinleri konusunda ciddi anlamda çok az bir bilgiye sahiptirler. Dolayısıyla ülkemizdeki ilahiyat fakültelerine, dini ilimlerin gelişmesi ve buna bağlı olarak dini hayatın canlandırılması, toplumun din konusunda aydınlatılması/bilinçlendirilmesi ve topluma doğru bir İslâm inancı kazandırılması hususlarında büyük görevler düşmektedir.

XXI. Yüzyılın başlarında bulunduğumuz şu günlerde Ülkemiz Avrupa Birliğine girme aşamasındadır. Bu aşama gerçekleştiği takdirde Hıristiyan dünyasını daha yakından tanıma fırsatı, beraberinde İslâm düşüncesi ile Hıristiyan düşüncesi arasında fikri bir mücadelenin daha da hızlanması gerçekleşecektir. Bu fikri mücadelede öncelik İslâm’ı başarıyla temsil edecek hiç şüphesiz dini ilimler ve özellikle İslâm inanç esasları alanında söz sahibi olanların olacaktır. Bu nedenle günümüz şartlarında Kelâm ilminin temsil ettiği misyon giderek artmaktadır. Bunun önemi, bu ilim dalının; insanların dine ve dini inançlara olan ihtiyacını en güzel bir şekilde cevaplamaya çalışması, İslâm itikadını sistemleştirip, düşünce ve itikad alanında İslâm

* Sakarya Ü. SBE Kelâm ABD Yüksek Lisans Öğr., recep-onal@hotmail.com

toplumlarına yön veren ve Müslümanların bu alandaki problemlerini ve sıkıntılarını gidermeyi amaçlayan bir ilim dalı olmasında yatmaktadır.

Son yıllarda İlahiyat Fakültelerindeki Ana Bilim Dalları kendi problemlerini, dini hayatı ilgilendiren güncel problemleri ve yeni gelişmeleri görüşüp tartışmak, geleceğe yönelik yeni perspektifler ve açılımlar elde edebilmek için her yıl ayrı bir şehirde toplanmaktadırlar. Bu doğrultuda Kelâm Ana Bilim Dalı da inanç esaslarının daha iyi anlaşılması ve bu esaslarla ilgili meselelerin tartışılması amacıyla İlahiyat Fakülteleri Kelâm Ana Bilim Dalı öğretim elamanlarının katılımlarıyla ilk toplantısını 28–29 Haziran 1996 tarihinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde yaparak ‘sempozyum’ geleneğiyle birlikte ilk adımı başlatmış, İlahiyat Fakülteleri Ana Bilim Dallarına örneklik teşkil etmiştir.

“XI. Kelâm Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı Ve İslâm’da Peygamber İnanç” adlı bu yılki sempozyum 15 – 17 Eylül 2006 tarihleri arasında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin ev sahipliği ve gayretleri, Diyarbakır Valiliği, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü ve Diyarbakır İl Müftülüğü’nün katkılarıyla Diyarbakır’da gerçekleştirilmiştir. Sempozyum konusunun seçiminin temel amacını, klasik kelâm literatüründe yer alan; ulûhiyet, nübüvvet ve âhiret olmak üzere üç noktada özetlenen iman esaslarının doğru anlaşılmasını sağlamak amacıyla bilgilendirmek olarak özetleyebiliriz. Belirlenen bu konulardan ulûhiyet; yani Allah inancı, 24–25 Eylül 2005 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde “X. Kelâm ABD Koordinasyon Toplantısı ve Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu” başlığı altında gerçekleştirilmiş, sunulan tebliğ ve bildiriler bir kitap halinde basılmıştır.¹ “İslâm’da Peygamber İnanç”nın ele alınma nedeni özellikle Allah’ın varlığından çok peygamberlerin ve onların insanlara ulaştırdığı ilahi mesajların tartışılması, diğer taraftan özellikle XIX. Yüzyılda iyice yerleşen seküler düşüncenin vahiyle gelen bilgiyi ve nübüvvet müessesesini dışlayan pozitivist düşüncüyü savunması; sadece akla güvenilerek dine ihtiyaç duyulmadığı gibi iddiaların ortaya atılmasının oluşturduğu problemlere karşılık vahiy ve nübüvvetin gerekliliğinin ispat edilmesi meselesi olduğu söylenilebilir.

¹ *Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu (Bildiriler Kitabı)*, (nşr. Haz. Doç. Dr. Ramazan Biçer. Yrd. Doç. Dr. Süleyman Akkuş), SAÜ. İlh. Fak. Yayınları, Sakarya, 2005.

15 -17 Eylül 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen sempozyuma bu yıl çeşitli ilahiyat fakültelerinden altmışa yakın bilim adamının yanı sıra Kelâm Ana Bilim Dalında Doktora ve Yüksek Lisans yapmış ve yapmakta olanlar katılmıştır. Açılış töreni, açılış konuşmaları ve iki gün boyunca altı oturum halinde sunulan sekiz tebliğ ve bu tebliğlerin müzakere edilmelerinin ardından genel bir değerlendirme oturumuyla sempozyum tamamlanmıştır. Üç gün süren organizasyonun üçüncü günü Diyarbakır, Hasan Keyf ve Mardin'in tarihi ve turistik mekânlarına yapılan geziyle son bulmuştur.

Aşağıda iki gün boyunca yakından izleme fırsatı bulduğumuz sempozyumun programına bir göz atıp, konu başlıkları ve izlenimlerle birlikte tebliğlerle ilgili kısa bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

15 Eylül 2006 Cuma

İlk gün Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim elemanlarından Yrd. Doç. Dr. Ahmet Erkol'un program takdim konuşması, saygı duruşu ve istiklal marşının ardından, Kelâm ana bilim Dalı adına Doç. Dr. İbrahim Coşkun açılış ve teşekkür konuşmasını yaptı. Dekanlık adına dekan yardımcısı Yrd. Doç. Dr. Nurettin Turgay'ın konuşmasının ardından Prof. Dr. Hulusi Kılıç, Diyarbakır İl Müftüsü Ali Maraşlıgil, Prof. Dr. M. Saim Yeprem ve Diyarbakır vali yardımcısı Ahmet Aydın birer konuşma yaptılar.

Niçin böyle bir sempozyum düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğuna ilişkin görüşlerini dile getiren Doç. Dr. İbrahim Coşkun, Rektörlüğe, Dekanlığa, İl Müftülüğüne ve Diyarbakır Valiliğine teşekkürlerini dile getirmesinden sonra, böylesi toplantılara çok ihtiyaç duyulduğunu ve toplumun sıkıntılarının giderilmesi ve aydınlatılması için bu tür sempozyumların yaygınlaştırılması gerektiğini belirtti. Coşkun'un açıklamalarının ardından Dekan vekili Yrd. Doç. Dr. Nurettin Turgay, böylesi sempozyumlar ve kültürel etkinlikleri desteklemekten zevk duyduklarını ve bunu kendileri için görev saydıklarını ifade etti. İl Müftüsü Ali Maraşlıgil ise konuşmasında konu seçiminin çok isabetli olduğunu ve bu konuya önem verilmesi gerektiğini belirterek Peygamberlerin sıfatları üzerinde durdu. Diyarbakır'ın tarihteki ve günümüzdeki yeri ve önemi hakkında önemli açıklamalarda da bulunan Maraşlıgil, Diyarbakır'ın sahabeler şehri olduğunu belirterek İslâm dünyasındaki sahip olduğu yeri ifade etti.

Prof. Dr. M. Saim Yeprem ise bu sempozyumun on yıldır devam ettiğini, konu seçiminin bir sene önceden belirlenerek işlendiğini söyledi. Bu

tür ilmi faaliyetlerin topluma geniş ufuklar açacağını belirten Yeşrem, sempozyumlarda ele alınan konuların kitaplaştırılarak raflara konulduğunu ve bu sempozyum kitaplarının ne Diyanet camiası ne İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat fakültelerinde okutulduğunu ifade etti. Yeşrem bu durumdan muzdarip olduğunu belirterek, güncel konuların belirlenip işlenmesine çok ihtiyaç duyulduğunu ve tespit edilen hususların topluma mutlaka anlatılması gerektiği üzerinde durdu.

Diyarbakır Vali yardımcısı Ahmet Aydın ise konuşmasında, kültürel etkinlikleri desteklemekten duydukları memnuniyeti belirterek tespit edilen konunun önemli olduğuna dikkat çekti. Aydın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i gerçek anlamda anlamaya çok ihtiyaç duyulduğunu, O'nun ahlâkı ve evrensel mesajı insanlar tarafından doğru bir şekilde anlaşıldığı takdirde dünyada yaşanan birçok sıkıntının da ortadan kalkabileceğini ifade etti. Daha sonra verilen aranın oturumlara geçildi.

İki gün devam eden sempozyumun ilk gününde Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük'ün başkanlık ettiği ilk oturumda "Kelâm Ana Bilim Dalı Öğretim Üyelerince Okutulan Lisans Dersleri" müzakere edildi. Gölcük, *usûlî'd-dîn* hocası olmanın önemine değinerek, dinin temelini oluşturan *usûlî'd-dîn* ilminin diğer alanlardan farklı olduğunu söyledi. Kelâm ilminin zor ama önemli bir alan olduğunu, felsefi ve mücerret konuların işlendiğini ifade eden Gölcük, bu nedenle konular talebeye anlatılırken sistemli ve planlı bir şekilde anlatılması gerektiğinin önemine dikkat çekti. Gölcük, tüp bebek, kök hücre, organ nakli ve kadın hakları gibi güncel konuların da kelâm ilmini yakından ilgilendirdiğini, dolayısıyla bu tarz konuların, inanç noktasında teferruata yer verilmeden ana temalarla işlenip konuyla ilgili deliller getirilmesi gerektiğini açıkladı. Gölcük konuşmasına şöyle devam etti: "Sıfır yaştan ölüme kadar eğitim devam etmelidir. Topluma din eğitimi verilmediği sürece, dini konuların medyaya ve magazin programlarına taşınacak dolayısıyla toplum, yanlış yönlendirilecektir. Bu yanlışlığı önlemek için her vatandaşa belli bir program dâhilinde din eğitimi verilmesi kaçınılmaz bir gerçektir."

İkinci konuşmacı Prof. Dr. A. Saim Kılavuz ise, İlahiyat eğitiminin Türkiye'de bitmek üzere olduğunu ama ümitli olunması gerektiğini belirtti. İlahiyat Fakültelerinde okutulan kelâm dersleri ile ilgili yeni programlar hakkında bilgi veren Kılavuz şunları da sözlerine ilave etti: "Sistematik Kelâm dersi işlenirken Ulûhiyet, Peygamberlik, Ahiret, Bilgi, Varlık, Esmâ

konularının öğrencilere öğretilmesi gerekir. Konular anlatılırken güncel olaylar ve gelişmeler göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle yurt dışından gelen öğrencilere kelâm konuları, fazla detaya inilmeden âyet ve hadisler ışığında anlatılmalıdır.”

Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun oturum başkanlığı yaptığı II. Oturumda “Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyelerince Okutulan Lisansüstü Dersleri ve Müfredatları” konusu müzakere edildi. Bu oturumda sırasıyla Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Süleyman Toprak, Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün birer konuşma yaptılar. Topaloğlu konuşmasında, insanlardan eğitim ve öğretimin kısıtlanmaması gerektiğini ve en yakın zamanda bu kısıtlanmanın düzeltilmesinin şart olduğunu belirtti. Yüksek lisans ve Doktora alanlarının kelâm ilmi açısından çok önemli olduğuna da dikkat çeken Topaloğlu, sözlerini şöyle sürdürdü: “Yüksek lisans ve Doktora ders dönemleri çok iyi bir şekilde değerlendirilmelidir. Tez konuları ve danışman hocalar belirlenirken oldukça titiz davranmak gerekir. Yüksek lisans ve Doktora öğrencilerinin din eğitimi sağlam bir yapıdadır ve toplumun sağlam bir din inancına sahip olmasına vesile olacaktırlar.”

Prof. Dr. Süleyman Toprak ise Yüksek lisans ve Doktora öğrencilerinin giderek arttığını, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında çalışan personelin lisansüstü eğitim alanında oldukça gayretli olduklarını dile getirdi. Toprak sözlerine şöyle devam etti: “Lisansüstü eğitimde işlenen konular tespit edilirken güncel konular ve sorunlar göz önünde bulundurulmalı, konular işlenirken problem çözmeye yönelik olmalıdır. Bir diğer husus da Yüksek lisans ve Doktora öğrencilerine usul ve çalışma yöntemlerinin gösterilmesi gereklidir.”

Oturumun son konuşmacısı olan Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün, gittikçe yaygınlaşan internet kullanımını konusuna değinerek, internette sunulan belgelerin veri olduğunu ama bilgi olmadığını, dolayısıyla tez hazırlarken bu verilerin kullanılmaması gerektiğini belirtti. Düzgün, “Yüksek lisans aşamasında öğrencilere geleneksel İslâm kültürü tanıtılır ve bu kültürün nasıl bir bilgiye sahip olduğu gösterilir. Doktora aşamasında ise normatif bilgi verilmelidir. Bu nedenle Doktora ders dönemini çok iyi değerlendirmek gerekir.” dedi. Kelâm ilminin felsefeden farklı olarak ahlâki/toplumsal bir karakter taşıdığını ifade eden Düzgün konuşmasına şöyle devam etti: “Kök hücre, ötenazi, intihar, sakat doğumlar ve organ nakli gibi konular kelâmın konusuna dâhil edilmelidir. Mesela ABD’de tıp etiği hakkında felsefe ve

teologlar söz sahibi iken, Türkiye’de bu konuda doktorlar söz sahibidir. Kök hücre, organ nakli, ötenazi... gibi tıp alanındaki bu gelişmeler tıp etiği ile ilgilidir. Dolayısıyla bu gelişmeler kelâmın konusuna girmektedir. Kelâmcıların bu konularda dışarıdan yardım alması gerekir. Farklı alanlardaki ilim adamlarıyla işbirliği yaparak, fizik, kimya, biyoloji... gibi bilim dallarından istifade edilmesi gerekir.” Düzgün’ün konuşmasının ardından öğle yemeği için ara verildi.

Oturum başkanlığını Prof. Dr. İlyas Çelebi’nin yaptığı III. Oturum saat 14:00’da başladı. Oturumda “Semavi Dinlerin Kutsal Metinlerinde Nübüvvet Anlayışları” başlığı adı altında: Doç. Dr. Mustafa Sinanoğlu’nun, “Kitab-ı Mukaddes’te Nübüvvet Anlayışı ” isimli tebliği sunularak, Ayşe Başol Gürdal tarafından müzakere edildi. Bu oturumun ikinci tebliği ise Doç. Dr. Sabri Erdemin, “Anlambilim Açısından Peygamberlerle İlgili Anlamlar” isimli tebliğdi. Bu tebliğin müzakerecisi ise Doç. Dr. İsa Yüceer’di.

Doç. Dr. Mustafa Sinanoğlu tebliğinde, Yahudilik ve Hıristiyanlık dininin nübüvvet anlayışlarını takdim ederek Kura’n-ı Kerim’deki nübüvvet anlayışıyla karşılaştırmasını yaptı. “Nübüvvet Anlayışının Temel Özellikleri”, “Peygamberlerin Temel Özellikleri”, “Vahiy”, “Mucize” konularına temas eden Sinanoğlu konuyla ilgili kutsal metinlerin yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde genel bir değerlendirme yaptı. Sinanoğlu konuşmasında, Eski ve Yeni Ahit, Kur’an’ın nübüvvet müesseseleriyle ilgili terimlerinin genel bir benzerliğe sahip olmakla birlikte kutsal kitapların karakterlerinden kaynaklanan bazı farklılıklara sahip olduklarını, bu bağlamda adeta nübüvvet müessesesinin genel yapısını yansıttıklarını ifade etti. Eski Ahit’de ve Kur’an’da peygamberlerin Tanrı tarafından görevlendirildikleri gerçeği vurgulanmakta iken Yeni Ahit’te, farklı olarak nübüvvet müessesesinde köklü değişikliklerin olduğuna dikkat çekti. Her üç kitabın vahiy anlayışıyla ilgili bir genel değerlendirme yapan konuşmacı, Kutsal metinlerden hareketle vahiy gelenek ilişkisine dair tespitlerde bulundu.

Saat 15:30’da başlayan İkinci tebliğ sahibi Doç. Dr. Sabri Erdem, “Anlambilim Açısından Peygamberlerle İlgili Anlamlar ” isimli tebliğini sundu. Erdem tebliğinde, İslâm’da nübüvvet inancıyla ilgili âyetlerin ve bu âyetlerdeki bazı kelimelerin anlambilimine göre kazandığı manalar üzerinde durdu. Konuşmacı Türkçedeki kullanımlara değinerek, Resul sözcüğü ile ilgili olarak ‘Peygamberlere iman’ ifadesi kullanılmakta olduğunu; aslında

âmene fiili yapısı gereği inanmak anlamına gelemeyeceğini, bilakis fiil olarak ‘güven vermek’, isim olarak da ‘güven’ anlamına geldiğini ifade etti. Erdem konuşmasını şöyle sürdürdü: “Allah hakkında güven vermek, Allah’ın âyetlerini doğrularak Allah hakkında doğru bilgiyi kullanmak, Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak güven vermek anlamına gelir, ‘Peygamberler hakkında güven vermek’ cümlesinin de peygamberlerin getirdiklerini doğrularak ve bu bilgiler doğrultusunda birtakım eylemlerde bulunarak güven vermek anlamına gelir.”

Son tebliğinin sunulmasıyla sempozyumun o günkü programı saat 17.00’da tamamlandı. Ardından Diyarbakır’ın dini ve tarihi mekânlarını tanıtmak amacıyla düzenlenen geziye geçildi. Gezi programında Ulu Camii, Hz. Ömer Camii, Hz. Süleyman Camii, Muallâk Camii (Dört Ayaklı Minare), Mardin Kapı, 27 Şehit Sahabe Türbeleri, Komutan Atatürk Müzesi, İç Kale ve Dış Kale Surları ziyaret edildi.

16 Eylül 2006 Cumartesi

Sempozyumun ikinci gününde Prof. Dr. Muhittin Bahçeci’nin başkanlığında yapılan IV. Oturumda “Nübüvvet Konusunda Mütakellim ve Müslüman Filozofların Tartışmaları” konusunda iki tebliğ sunulurken müzakereler yapıldı. Bu çerçevede Doç. Dr. Erkan Yar’ın, “ Müslüman Kelâmında Elçilik ” isimli tebliğin müzakeresi Yrd. Doç. Dr. Ahmet Erkol tarafından yapıldı. Yrd. Doç. Dr. Hülya Alper’in, “ İslâm Filozoflarının ve Kelâmcıların Nübüvvet Anlayışları” isimli tebliğinin müzakerecisi ise Yrd. Doç. Dr. Galip Türcan’dı.

IV. Oturumun ilk tebliğini sunmak üzere söz alan Doç. Dr. Erkan Yar, konuşmasında, Allah’ın insana elçi göndermesinin gaye ve hikmetinin açıklanması elçilik otoritesinin amaç ve hedeflerinin ortaya konulması açısından önemli olduğunu ifade ederek sözlerine şöyle sürdürdü: “Tanrı adaleti gereği insanın sorumluluk nesnelere açıklamakta ve insanı kendi fiillerine uygun olarak cezalandırmaktadır. İnsanın vahye ihtiyacı olduğu gibi, Tanrı’da adaleti gereği insana elçi göndermektedir.” Yar, konuşmasında insanların elçiyi insan üstüleştirme gibi eğilimlerinin olduğuna da dikkat çekerek, Allah’ın bir beşer olarak gönderdiği elçileri gereği gibi algılamama anlayışının, toplumsal bilinçte çeşitli elçi tipolojileri doğurmakta olduğunu ve buna bağlı olarak da “üç İsa” veya “üç Muhammed” anlayışlarının ortaya çıktığını ifade etti.

“İslâm Filozoflarının ve Kelâmcıların Nübüvvet Anlayışları” konusuna ilişkin tebliğini sunan Yrd. Doç. Dr. Hülya Alper, amacının İslâm düşüncesi içinde birbirinden farklı iki akım şeklinde beliren felâsife ve mütekelliminin nübüvvet anlayışlarını, peygambere özgü kıldığı temel nitelikler İbn Sînâ ve Bâkîllânî örneğinde incelenerek, çağdaş araştırmacıların problemi çok yönlü bir biçimde değerlendirmelerine katkı sağlamak olduğunu dile getirdi. Alper, İbn Sînâ’nın nübüvveti temellendiriş biçimine, nebîye özgü kıldığı niteliklere ve peygamberin misyonu ile din dili konularına temas etti. Diğer taraftan Bâkîllânî’nin nübüvvet anlayışına göre peygamberliği temellendirmesi, bu çerçevede mucizenin yeri, nebînin konumu ve özellikleri üzerinde durarak Kur’ân’ın nübüvvet doktrini açısından felsefi ve kelâmî bakış açılarının karşılaştırmasını yaptı. Filozoflar ile kelâmcılar arasındaki temel farklara da değinen Alper, günümüz açısından bir değerlendirme yaparak, gerek İslâm filozoflarının gerek kelâmcıların nübüvveti temellendirirken aklın yeterli olduğu, insanlara yol gösterecek bir peygambere ihtiyaç bulunmadığı iddialarına karşılık ortaya koydukları tezlerin, bugün de ileri sürülen benzer itirazları cevaplandırıcı yeni açılımların sağlanmasında yardımcı olabileceğini ifade etti.

Prof. Dr. Metin Yurdagür’ün başkanlığını yaptığı V. Oturumda, “İslâm Düşüncesinde Peygamber İmajları” genel başlığı altında Dr. Hulusi Arslan’ın, “Şia’da Nübüvvet ve İmamet”, Doç. Dr. Cafer Karadaş’ın, “Tasavvufta Peygamberlik Tasavvuru” isimli tebliğleri sunuldu. Her iki tebliğin müzakere ve değerlendirilmesi Doç. Dr. Ramazan Biçer tarafından yapıldı.

Dr. Hulusi Arslan, İmamet konusunda çeşitli telifleri olan ilk Şii kelâmcıların eserlerinin günümüze kadar ulaşmadığı için, görüşlerini tam olarak tespit etmenin zorluğuna değinerek, “İmamiyye mütekellimleri, nübüvvetin temel işlevini insanları iyiliklere sevk etmek ve kötülükten alıkoymak olduğunu ve böyle bir şeyin, lütuf olması sebebiyle Allah’a vacip olduğunu söylemişlerdir.” dedi. İmamiyye düşüncesinde, imametle nübüvvet arasında birçok bakımdan sıkı bir ilişki kurulduğuna da dikkat çeken Arslan, Şii imamet teorisinde, dini ve dünyevî maslahatların elde edilmesi amacına matuf olarak, imametın lüzumu, önemi ve fonksiyonlarının büyük oranda nübüvvet kurumuyla belirlendiğini belirtti. İmametın dinin asıllarından sayılması ve bir iman meselesi haline dönüşmesine de temas eden Arslan, “Şia’da imameti bir iman meselesi haline getiren en önemli hususun, onunla

nübüvvet müessesesi arasında kurulan ilişki olduğunu, ancak bu husustaki asıl rolün Kelâmçıların akli çıkarımlardan ziyade bu konudaki rivayetlerden kaynaklandığını, yapılması gerekenin ise bu rivayetlerin, Kur'ân'ın temel prensipleri, Hadis ilimleri, kendi iç tutarlılıkları, tarihi vakıalara uygunlukları açısından kritik edilmesi gerektiğini söyledi.

Doç. Dr. Cağfer Karadaş'ın tebliği, "Tasavvufta Peygamberlik Tasavvuru"ydü. Sufiliğin peygamberlik görüşüne temas eden Karadaş, Sufiliğin peygamberlik görüşüne velilik ile ilişkilendirilmediğinde genel İslâmî çizginin dışında olmadığını, bu konudaki problemin büyük ölçüde velilik ile ilişkilendirilmesinden kaynaklandığını dile getirdi. Velilik ile peygamberliğin sınırlarının belirginleştirilememesinin, sorunun temelini oluşturduğunu ifade ederek, "özellikle peygambere gelen vahiy ile veliye gelen ilham, peygamberdeki mu'cize ile velideki kerâmet bu karışıklığın temel nedenidir." dedi. Karadaş, İbn Arabî başta olmak üzere birçok sufi, nebi ile veliyi net çizgilerle birbirinden ayırmış olsalar bile, umumî nübüvvet kavramı ile veliliği nübüvvetin adeta bir parçası olarak görmeleri, zihinlerde karışıklığın doğmasına neden olduğunu ifade etti. Ayrıca teorik planda sufilerin peygamberlik anlayışını, İslâm anlayışının dışında değerlendirilebilecek bir veriden söz edilemeyeceğine de dikkat çekti. Tebliğin genel değerlendirmesinin ardından öğle yemeği için ara verildi.

Oturum başkanlığını M. Saim Yeprem'in yaptığı VI. Oturum saat 14.00'da başladı. Bu oturumda "Çağdaş Dünyada Peygamberlikle İlgili Görüşler"e dair Doç. Dr. M. Zeki İşcan'ın, "Muhammed Abduh'a Göre Nübüvvet ve İnsan" isimli tebliği Prof. Dr. Ramazan Altıntaş, Doç. Dr. Adnan Aslan'ın tebliği: "Modern Dünyada Nübüvvet Tartışmaları" Doç. Dr. Abdülgaffar Aslan tarafından müzakere edilerek değerlendirildi.

Doç. Dr. M. Zeki İşcan, Muhammed Abduh'un, insan fıtratının temiz yaratılışı fikrinden hareket ederek peygamberliğin imkânını psikolojik metotla açıklamaya çalıştığını ifade etti. Abduh'un nübüvvetin imkânını temellendirmek için baş vurduğu, cemiyetin devamını sağlamada sevgi, adalet ve aklın yetersizliği tezinin bir takım çıkmazlarının da bulunduğu dikkat çeken İşcan, "Abduh'un, nübüvvetin insan aklı önünde bir engel gibi algılanmasına mani olmak ve İslâm dininin aklilikle herhangi bir probleminin olmadığını kesin bir dille vurgulamak maksadıyla, dinlerin tekâmül ettiği tezini gündeme getirmektedir." dedi. Mucize konusuna da değinen İşcan, Abduh'un mucizeye tabiat kanunlarının yaratıcısı Allah'ın özel bir kanunu

olarak bakmakta olduğunu, Ona göre bu özel yasa az görülen olaylar cinsinden olduğu için, tabiat kanunlarına aykırı olarak nitelendirilebilir olduğunu ifade etti.

Sempozyumun ve oturumun son tebliği Doç. Dr. Adnan Aslan'ın "Modern Dünyada Nübüvvet Tartışmaları"ydı. Konuşmacı tebliğinde, İslâm Düşüncesinin modern küresel dünyada, yeniden varlık kazanabilmesi için var olan batı düşüncesinin özünün ve formlarının tenkit edilmesi gerektiğini ve bu minvalde sadece Kant'ı değil aynı zamanda Hegel'i, Nietzsche'i, Heidegger'i ve Kierkegaard'ın tenkit edilmesinin kaçınılmaz olduğunu dile getirdi. Aslan, İslâm Düşüncesinin bugünün küresel dünyasında, tarihî ve ölü problemleri değil, şu an var olan problemleri, modern olanı hesaba katarak yeniden inşa etmesi gerektiğine de temas ederek, "Klasik kelâm düşüncesinde gerçekliği konusunda hiç şüphe edilmeyen birçok konu, bugün sadece şüphe edilmekle kalmamakta aynı zamanda yok farz edilmektedir." dedi. Bugün Batı dinî düşüncesiyle bizi ayıran, problemlerin mihverinde yer alan konunun vahiy meselesi olduğuna dikkat çeken Aslan, "Biz bugün Batılı muhataplarımızı da ikna edecek rasyonel bir "vahiy teolojisi", gerekirse klasik düşüncemizi de kullanarak yeniden inşa etme mecburiyetindeyiz." dedi.

Tebliğlerin ardından saat 15.30'da genel bir değerlendirme oturumu yapıldı. Başkanlığını Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun yaptığı bu oturumda Prof. Dr. Saim Yeprem, Doç. Dr. M. Sait Özervarlı, Doç. Dr. Temel Yeşilyurt ve Doç. Dr. İbrahim Coşkun tarafından sempozyumun genel bir değerlendirmesi yapıldı. Yapılan müzakere ve değerlendirmelerde tebliğlerin konu başlıkları eleştirilerek yeterince işlenilemediği, tebliğcilere ayrılan sürelerin yetersiz olması ve zaman konusunda sıkıntı yaşandığı için istenilen şekilde faydalanılamadığı belirtildi. Yapılan tartışmaların soru cevap tarzında ve tartışmalara açık bir şekilde yapılamadığına vurgu yapıldı. Tebliğlerde daha çok batı düşüncesinin ağırlıkta olduğuna ve Ehl-i Sünnete yeterince yer verilmediğine dikkat çekildi. Deizmin sorgulanmasının yapılmadığı ve nübüvvet müessesesinin gerekliliği konusunun yeterince işlenmediği de yapılan değerlendirmeler arasındaydı.

Diğer önemli bir gelişme de sempozyum katılımcıları tarafından, Roma Katolik Kilisesi'nin ruhani lideri Papa 16. Benediktus'un, Almanya seyahati sırasında İslâm ve Hz. Muhammed hakkında yaptığı konuşmasına yönelik ortak bir bildirinin yayımlanmasıydı. Papa 16. Benediktus'un İslâm'ı ve Hz. Muhammedi eleştirdiği konuşmasında kullandığı ifade ve asılsız iddiaları

Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştı. İlahiyat fakülteleri XI. Kelâm ABD Koordinasyon Toplantısında hazır bulunanlarca ortaklaşa kabul edilen, Papa'nın açıklamalarına yönelik yayımlanan bildiri metnini önemine binaen aşağıya aynen alıyoruz:

“Büyük din mensupları ve özellikle önderleri dünyayı daha yaşanabilir kılmak gibi bir sorumluluğa sahiptir. Şüphesiz bunu gerçekleştirmenin yolu dinlerin her zaman barış ve hoşgörünün parçası olmalarına imkân veren bir davranış ahlâkı geliştirmelerinden geçmektedir. Ancak, Papa XVI. Benediktus'un çok yakın bir tarihte Almanya'da Regensburg Teoloji Fakültesi'nde yaptığı ve basında yer alan İslâm'la ve Hz. Peygamberle ilgili ifadeleri, gönderiliş amaçlarına aykırı olarak dinleri bir çatışmanın parçası haline getirme stratejisi izlenimi vermektedir.

Papa, İslâm'ın yayılışıyla ilgili asılsız iddialarda bulunma yerine, İncil'i Batı'nın istismar aletine indirgemenin yarattığı sorunlar üzerinde düşünmeli; Haçlı Seferleri ve Sömürge döneminde Müslümanlara, Yahudilere ve Katolik olmayan diğer Hıristiyan mezheplerine reva görülen muamelenin muhasebesini yapmalıdır.

İnançlara saygı ilkesini göz ardı eden bu beyanatın kesinlikle onaylanamayacağını ifade ediyor, bu konuda görüş açıklayan Diyanet İşleri Başkanlığımızın ve İslâm Konferansı Teşkilatı'nın hassasiyetini içtenlikle paylaşıyoruz. Saygıyla duyurulur.”

Gelecek yıl ev sahipliğini Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Sivas'ta Ağustos ayında yapmasına karar verilen koordinasyon toplantısı, sempozyumun kapanış konuşmasını yapan Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'nun teklif ettiği “Ahiret İnancı” konusunun işlenmesine oy birliği ile karar verilerek sona erdi.

17 Eylül 2006 Pazar

16 Eylül 2006 Cumartesi günü Hasankeyf ve Mardin gezisi yapıldı. Bu gezi çerçevesinde Hasankeyf ve Mardin'de bulunan Süryani (*Deyr'ul Zafaran*) Manastırı, Kasımiye (*Sultan Kasım*) Medresesi ve Mardin evleri gezildi. Gezi önce antik çağın ilk yerleşim alanlarından biri sayılan Hasankeyf ziyaretiyle başladı. Artuklular döneminin başkenti olarak bilinen Hasankeyf, kayaların nasıl oyularak konut haline getirildiğinin ispatının canlı bir şahidiydi. Hasankeyf bugün, çeşitli dönemlere ait minareler, ‘Asankif Köprüsü’nün hayranlık uyandıran dev kalıntıları, kayalara oyulan binlerce ev, dükkân, kilise ve ilginç hayvan oymalarıyla zenginleştirilmiş anıt kapılara ev sahipliği

yapmaktadır. Hem tarihi, hem turistik hem de folklorik yönüyle bir dünya kenti olan Mardin ise medrese, han, külliye, camii, kilise, manastır ve kente açık hava müzesi özelliği kazandıran Mardin evleri ile gezip görülecek pek çok yerlere sahiptir. Çeşitli dönemlere ait olan bu eserler benzeri yapısal geleneği yansıtarak mimari bir bütünlük içinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Süryani Manastırı, Mardin'den 5km uzaklıkta olup Mardin'in doğusunda Mezopotamya ovasına bakan yamaçlarda yer almaktadır. Manastır bir Sin mabedinin üzerine bina edilmiştir. Manastırın ilk kuruluş tarihi ve geçirdiği dönemler hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak manastır olarak kullanılması 4.yüzyılda olduğu söylenir. Dünya Süryaniliğinin dini merkezi sayılan manastırın içerisinde çeşitli kutsal eşyalar vardır. Bununla birlikte 52 Süryani patriğinin mezarı da yer almaktadır. Manastırda sadece Süryanilik ile ilgili değil güneşe tapanların da tapınağı bulunuyor. Manastır hala kent turizmindeki önemini korumakta ve birçok ziyaretçi tarafından ziyaret edilmektedir. Kasımiye Medresesi ise Mardin il merkezinin güneybatısında yer almakta olup Mardin yapılarının en büyüklerindedir. Yapı kompleksi medrese, cami ve bir zaviyeden meydana gelmektedir. Kesin bir bilgi olmamakla beraber bu medresenin yapımına Artukoğulları döneminde başlandı ve Akkoyunlular döneminde, Sultan Kasım tarafından 1487-1502 yılları arasında tamamlatıldığı kabul edilmektedir. Kasımiye Medresesi açık avlulu, tek veya iki eyvanlı şemaya bağlı olarak inşa edilmiş iki katlı, kesme taş ve tuğlanın bir arada kullanıldığı bir yapıdır. Gerek planları, gerekse bezeme ve malzemeleri ile Anadolu konut mimarisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan Mardin evleri ise kemer, revak ve taş süslemeleriyle herkesin dikkatini çekerken, evlerin dış cephelerinde bulunan kitabeler, hat sanatının güzel özelliklerini gözler önüne sermektedir. Belki de dayanışmanın, komşuluğun, sınımsız yaşam biçiminin tüm özelliklerini yansıtan Mardin Evleri ise, 4 m yüksekliğe varan duvarlarla çevrili, "Abbara" denilen üstü tonozlu geçitler ya da merdivenlerle süslenmiş daracık sokaklarla birbirlerine bağlanmaktadır. Bu atmosfer taşıdıkları tarihi ve manevi iklimiyle bizleri bir an tarihin derinliklerine götürebilmekte, cazibesıyla büyüleyebilmektedir.

Son olarak sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen herkese; başta Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, İlahiyat Fakültesi Dekanlığı tertip komitesi ve üyelerine, İl Müftülüğüne, Diyarbakır valiliğine, bizlere ev sahipliği yapan Polis evi personeline ve tüm yetkililere teşekkür eder şükranlarımızı arz ederiz.

Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın *TaŐlar ve DüŐler, Diyarbakır* olarak tanımladığı bu güzel ilimizin her yönüyle hak ettiği yere sahip olması ve “sadece karpuzu ve zihinlerdekiyle değil, İŐl m Tarihindeki tarihsel yeriyle de anılması” gerektiği temennisine biz de katıldığımızı belirtmek istiyoruz. *TaŐlarla DüŐlerin toplamı Diyarbakır, DüŐlerin Bekçisi Surlar'ı* ve manevi iklimiyle bizleri beklemektedir.